

“Azərbaycan” qəzetinin 164-cü nömrəsinin 1-ci səhifəsi

AZƏRBAYCAN

Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir

İkinci səneyi-dəvamiyyəsi. Çəharşənbə, 22 rəcəbül-mürəccəb sənə 1337. 23 nisan 1919 sənə.

Türk və islamiyə müfid məqalələrə səhifələrimiz açıqdır. Dərc olunmayan övraq iadə edilməz. Dərc edilən məqalətin mükafatını idarə təyin edir. Məhəlli-idarə: Bakı, Vorontsovski və Qubernski küçələrin küncündə 4 nömrəli evdə “Azərbaycan” idarəsi. Telefon nömrə 39-60. Tək nüsxəsi 1 manat.

Abunə şəraiti: Bakı üçün 1 aylığı 20 rublə, 2 aylığı 35 rublə, 3 aylığı 50 rublə. Qeyri şəhərlər üçün 1 aylığı 25 rublə, 2 aylığı 45 rublə, 3 aylığı 60 rublə. Elan fiati: birinci səhifədə sətri 4 rublə, axırını səhifədə sətri 3 rublə, itən şeylər və yer axtaranlar üçün 2 rublə.

ELAN

Ticarət, Sənəət və Ərzaq Nəzarəti bununla elan edir ki, aprelin 28-də gündüz saat 1-də Ərzaq Nəzarəti binasında Olqinski küçə “Natsional” mehmanxanasında aşağıda göstərilən miqdar balıqlar hərrac ilə satılacaqdır:

A) Hissə-hissə:		
1 – Jexex [xəşəm]	2 tara	Vəzni təqribən 6,140 put 11 girvənkə
2 – Sudak [sıf]	3 tara	
3 – Şuka [durnabalığı]	16 tara	
4 – Leş [çapaq]	43 tara	
5 – Sazan [çəki]	169 tara	
6 – Som [naqqə]	52 tara	
7 – Vobla [külmə]	129 tara	
B) Seld [siyanək]	1965 tara	Vəzni təqribən 5413 put

Göstərilən miqdar balıqlar hamısı bir yerdə və ya seldin hamısı iki partiya və qalanları isə əlahiddə satıla bilər.

Satılan balıqlar Vinner şirkəti zavodunun dondurma anbarlarında (İrəvanski, nömrə 2) saxlanır. Tətıl günlərindən başqa hər gün səhər 9-dan 12-yə qədər baxmaq mümkündür.

Hərrac aprelin 28-i gündüz saat birə qədər bağlı paketdə göndərilən bəyan-

namələrlə olacaqdır. Bəyannamələrdə seldin ayrıca və qalan balıqların da ayrıca put qiyməti göstərilməlidir. Qiymət rəqəmlərlə deyil, hərflərlə yazılmalıdır. Bəyannamə ilə bərabər seld üçün on min manat, qalan balıqlara isə iyirmi min manat zəloq verilməlidir.

Bundan əlavə, bəyannamə verənlər şəxslərini isbat edici sənədlər dəxi təqdim etməlidirlər.

Zəloq nağd pullarla, həmçinin mülki qanunlarda göstərilən qaydalar üzrə əmvali-qeyri-mənqulə də [daşınmaz əmlak da] qəbul olunur. Hərracın təsdiq edilməsi Ticarət, Sənəət və Ərzaq naziri tərəfindən olur.

Tətıl günlərindən başqa hər gün saat 11-dən 2-yə qədər Ərzaq Nəzarətində 24 nömrəli otaqdan bu barədə lazım gələn müfəssəl məlumat almaq olar.

Nazirin baş vəkili: İmza

DAĞISTANA İMDAD

Dağıstana imdad məsələsi, görünür ki, qövldən feilə [sözdən əmələ] gətirilmək üzrədir. Şayani-diqqət və səzayi-

əhəmiyyət [diqqətəlayiq və əhəmiyyətli olan şey], partiyalarımızın bu imdad işinə – rəsmi hökumət imdadından ayrı olaraq – könüllü surətdə girişib də könüllü dəstələri təşkil etmələridir.

Bir tərəfdən “Müsavat”, bir tərəfdən Sosialistlər İttifaqı və digər tərəfdən də Bitərəflər partiyası, hər biri öz adından könüllü yazılmaq və yazdırmaq dəftəri açıb dağstanlı qardaşlarımızın imdadına yetişmək üçün çalışmaqdadırlar.

Azərbaycan türk və islamlarının əhali müməsilləri [nüməyəndələri] olan partiyalarımızın bu xüsusda çalışması Azərbaycan və Dağıstan xeyrixahlarını sevindirəcək dərəcə layiq-təqdir və şayanitəhsin [təqdirə və alqışlanmağa layiq] bir əməldir. Yalnız bir arzu qalır ki, o da bu çalışmadan hasil olacaq nəticələr yerini tutsun və imdad behəqq [doğrudan da] bir imdad olub dağstanlı qardaşlarımızı müşkül haldan çıxara bilsin.

Bu son arzunun hüsula gəlməsi üçün hər bir partiyanın üzərinə könüllü yığmaqdan başqa digər vəzifələr dəxi tərəttüb edilir [qoyulur] ki, bu vəzifələr əhəmiyyətə böyük bir mövqe ehraz etməkdədirlər [tutmaqdadırlar].

O vəzifələrin ən başlıcalarından biri bu “Dağıstana imdad” işini birləşdirmək və bu yolda ittihad və ittifaqla iş görməkdir. Bu işdəki ittifaq, partiya əzalarını [üzvlərini] “kənardan baxanlar” yanında məhcub edəcək [utandıracaq] və özlərinə töhmət, məzəmmət yetişdirəcək ittifaqlardan ədd oluna [sayıla] bilməz. Madam ki, məqsəd birdir, o halda bu məqsədin hüsulu yolunda sərf edilən əmək və əməllər də bir olmalıdır ki, işin içindən bir nəticə çıxsın.

Hər bir partiyanın xüsusi olaraq könüllü yığmasına sözümlə ola bilməz. Çünki təbiidir ki, könüllü yazılmaq istəyənlər öz bəyəndiyi partiyanın başına yığılacaqdır. Arzumuz fəqət budur ki, hər partiyanın könüllüləri yığıldıqdan sonra, bunların Dağıstana ezamı və orada nə vəchlə [nə cür] iş görmələri məsələləri ümumilikdə həll edilmək üçün bir mərkəzə mərbut edilsin [bağlansın]. Yəni partiyalar əzalarından birer, ikişər nəfərlər iştirakilə xüsusi bir komisiyon təşkil edilib yığılmış könüllüləri göndərmək, Dağıstanda lazım olan mövqələrdə yerləşdirmək, saxlamaq, yemək-ichmək ehtiyacını rəf etmək [aradan qaldırmaq] və bu Azərbaycan könüllü qüvvəsini vahid bir qüvvə surətində dağstanlı qardaşlarımızın imdad yolunda sərf etmək işi o komisiyona tapşırılsın.

Bu Dağıstana imdad məsələsinin bir cəhətidir ki, zənn edirik, buna qarşı əsas etibarilə etiraz edən olmasın gərək, zira etiraz edən olarsa, müxtəlif proqramlı partiyaların bu məsələ üzərində və bu işdə ittihad və ittifaq[ını] partiyalıq nöqtəyi-nəzərindən “imkan xaricində” bir iş kimi tələqqi edənlər [qiymətləndirənlər] çıxarsa, öylələrin Dağıstana imdad məsələsində imdaddan başqa özgə bir məramın dəxi təqibində olduqlarına güman aparmağa haqqımız olar.

Məsələnin başqa bir cəhəti dəxi vardır ki, o da dağstanlı qardaşlarımızla Denikin qaragüruhunun arasında vəqe olan müharibə gedişindən və iş nə yolda və nə vəziyyətdə olduğundan, dağstanlı qardaşlarımızın nə miqdar imdad lüzumundan kamalınca vüquf və ittillaat [xəbər, məlumat] hasil etməkdir ki, bu da

məhəllində [yerində], yəni Dağıstanın özündə mümkündür.

Məlumumuz olduğu üzrə bunun üçün xüsusi adamlar seçilib, bugünlərdə Dağıstana gedəcəkdirlər. Genə arzu edərdik ki, müxtəlif partiyalara mənsub olan bu adamlar Dağıstana gedərkən xüsusi bir komisiyon sifətilə getsinlər və gedib də hal və övzanın [vəziyyətin] necəliyindən dürüst məlumat əxz etsinlər. Ondan əlavə, buradan göndəriləcək olan könüllü köməyinə orada nə surətlə qəbulu və istemalı [istifadəsi] xüsusunda da pişəzvaxt [qabaqcadan] hazırlıqlarda bulunsunlar. İşin müəyyən bir nizam və qayda ilə yeriməsinə diqqət yetirsinlər. Sistemsiz və xudsəranə [özbaşına] işlər görülməsinə yol verilməsin. Qərər, səy edilsin ki, imdad haqqı ilə imdad mahiyyətində olub da, dağstanlı qardaşlarımızın feilən hiss edəcəyi mərtəbə müəssir [təsiri] olsun.

İştə, bu birlik və nizam ilə iş görmək arzularımız əmələ gələrsə, ümidvar olarıq ki, dağstanlı qardaşlarımıza həqiqi kömək yetirə bilib onları da, özümüzü də qaragüruhlər təcavüzətindən mühafizə edə bilərik. Bunun üçün partiyalarımızı bu mühüm işdə birliyə dəvət edib də müvəffəqiyyətlərini təmənnə edirik.

Hacıbəyli Üzeyir

TELEQRAF XƏBƏRLƏRİ

- Tokiodan xəbər verilir ki, bütün Koreyada həyəcan davam edir. Bir çox yerlərdə açıq üsyan əmələ gəlmişdir. 3500 nəfərdən artıq adam həbs edilmişdir.

Bunların əksəri xəçpərəstlərdir. Baş vəzir [Baş nazir] qət eyləmişdir ki, Yaponiya müstəmləkələrini idarə üçün bir idarə təşkil edilsin. Gözlənir ki, hərbi qubernator əvəzinə general-qubernator təyin edilsin.

- Berndən xəbər verilir ki, Ukraynada bolşeviklərin halı getdikcə fənaladır. Petlyura qoşunları təzədən hücumu keçib, bu hücumda da müvəffəqiyyət qazanmışlardır. Ukraynalılar şimaldan irəliləyib Sarını (mühüm dəmiryol nöqtəsidir), Dubroviç və İstolini işğal etmişlərdir. Rum qoşunları tərəfindən bolşeviklərin Xersondan çıxarıldıqları xəbəri təyid [təsdiq] edilir.

Kolçak ilə mübarizəyə dəvət

Petroqradda nəşr edilən “Pravda” qəzetəsinin bugünkü nömrəsində yazılan sərməqalə [baş məqalə] ilə əhali Kolçak ilə mübarizəyə dəvət edilir. Qəzetə Rusiyanın zəhmətkeş ünsürünə müraciət edərək təklif edir ki, Qırmızı İdil kənarını müdafiə edərək qaragüruh Kolçak bəndəsini Uraldan qovsunlar. Ümumi Həmkarlar İttifaqının və bir çox əmələ firqələrinin intibahnaməsi [bəyannaməsi] dərc edilmişdir. Bunlar hər əhalini mübarizəyə dəvət edirlər.

Bütün Moskva fabrika və zavodlarında mitinqlər tərtib verilərək Kolçak ilə mübarizə və qırmızı əsgər yazılmağa əməllər dəvət edirlər. Bütün əmələ qərarlarında denilir ki, vəhşi, xunxar [qanıçən], Şura Rusiyanı xətrə [təhlükə] altına alan Kolçak ilə mübarizə etmək lazımdır.

Həmkarlar İttifaqının Mərkəzi Komitəsi "Kolçak əməllərə nə gətirir?" sər-

lövhəsi ilə bir intibahnamə dərc edərək deyir ki, Kolçak ətrafına çarın köhnə qulları, fabrikaçılar, zavodçular, jandarmalar, polis nəfəratı və xəfiyyəçilər, poplar [keşişlər], xəzinəni oğrayanlar və o adamlar yığışmışlar ki, onlar yerlərini, mənbələrini, zavodlarını öz əllərinə keçirmək istəyirlər. Rusiyani Şura hökumrənlişindən azad etməyi vəd edən kolçakçılar nə istəyirlər? Onların arzuları aydın və tələbləri sadədir. Kolçak və onun ətrafındakılar istəyirlər ki, kəndçilərdən yerləri alıb mülkədarlara versinlər. Zavodlarda əməlləri qul halına gətirsinlər. Sərmayəni xozeyinlərə versinlər. Bankları bankçılara, afserlərə çinlərini qaytarsınlar. Əmələ ittifaqlarını, təşkilatlarını dağıtsınlar. Əmələnin iş vaxtını 10 saatdan 12 saatadək artırsınlar. Muzd qiymətini əksiltsinlər. Əməlləri işğal etdikləri burjuyların otaqlarından köçürsünlər. Bütün klub və kitabxanaları bağlasınlar. Qəsb edilmiş olan evləri əmələ təşkilatından alıb sahiblərinə qaytarsınlar. Köhnə polis və jandarma və ya xəfiyyə polisləri yenidən təşkil edilsin. Nəhayət, Romanov xanədanından bir nəfəri inqilab taxtına əyləşdirsınlar. Bütün mərkəzi icra komitələri bütün əməllərə təklif edir ki, tənə-vahid [vahid bir bədən] kimi sabiq mülkədar, fabrikaçı, burjuv və zabitanın [zabitlərin] və çar generallarının qarşısına çıxıb bu əks-inqilabçıları və general Kolçakı məğlub və məqhur [qəhr, məhv] etsinlər.

Bolşeviklər və Kolçak

Omsk – Mənzil cəbhəsində Kolçak qoşunları cəbhəsinə Şura qoşunlarının 49 nəfər nümayəndələri çıxıb və de-

mişlər ki, qoşunlarımızın Kolçak tərəfinə keçməsindən ötrü biz vəkil edilmişik. Fəqət, bu şərtlə ki, Şura qoşunlarına Kolçak firqəsi [dəstəsi] namı verilsin. Baş komandan, Qeyden firqəsinin arzusuna əməl ediləcəyini bildirərək, aprelin 18-də gecə Şura qoşunları Kolçak tərəfinə keçmişdir. Cəbhənin açıqlığından Kolçak dəstəsi istifadə etməmişdir.

Omsk – Kolçak qoşunları ilə şimalda iş görən [Nikolay Vasilyeviç] Çaykovski qoşunlarının rabitəsi peyda edilmişdir.

SÜLH ƏTRAFINDA

- Nemeslərin sülh nümayəndələrini aprelin 25-də Parisdə gözləyirlər. Bunlara 75 min kəlmədən ibarət olan sülh müahidənaməsi [sazişi] təqdim ediləcəkdir. Hərbi şərtnamə 12 min kəlmə, zərərli iadə etmək şəraiti [ziyanı kompensasiya etmək şərtləri] 12 min yüz, su yolu şəraiti 6 min kəlmə, dava məsuliyyəti məsələsi 6 min kəlmə, sərhəd məsələləri 7 min kəlmə, iqtisadi və maliyyə şəraiti [i] və Cəmiyyəti-Əqvam [Millətlər Cəmiyyəti] məsələləri yerdə qalan kəlmələrdən ibarətdir. Cəmiyyəti-Əqvam məsələsi şərtnamənin müqəddiməsinə idxal [daxil] ediləcəkdir. Orada ümumi əsaslardan danışılacaqdır. Əhdnamədə [sazişdə] əvvəlkinə nisbətən bir şərt əlavə edilmişdir. Sülh əhdnaməsi Müttəfiqlərin düşmənləri tərəfindən imza edildikdən sonra Müttəfiqlər 30 gün müddətdə təsdiq etməlidirlər.

- Ən mövsuq [mötəbər] mənbələrdən xəbər verilir ki, hal-hazırda Reyn qitəsini [bölgəsini] istila edən Amerika qoşunları

qeyri-müəyyən vaxtadək orada qalıb, sülh imza edildikdən sonra bunlar çəkilərək 10 diviziya yeni Amerika qoşunları gətiriləcəkdir. Bunların yeddisi fransız ehtiyat qoşunlarına mənsub olacaqdır. Bu qoşunları oradan çəkmək bir ay çəkəcəyindən, avqustdan qabaq onların oradan çıxmalarını gözləmək olmaz.

- Almaniya Hökuməti öz şərtnaməsində hazırlaşır ki, Müttəfiqlərdən zərər iddia eylesin. Zira Müttəfiqlər beynəlmiləl qanunu pozaraq Almaniyaya külli xəsarət yetirmişlər. Başlıca xəsarət ab-lukadan [blokadadan] toxunmuşdur. Xariciyyə Nəzarətində Almaniyanın digər bir tələbnaməsi müzakirə edilir. Almaniya Cənubi Polşada öz haqqının bərpa edilməsini tələb edir.

- Amerika Rəisi-cümhuru [Prezidenti] sülh əhdnaməsi imza edilənədək Parisdə qalmaq istəyir. Əfkari-ümumiyyəyə [ictimaiyyətin rəyinə] görə mayın ortalarında ancaq sülh imza edilə biləcəkdir. Lloyd Corc sülh əhdnaməsinin Konfransın müttəhid [birgə] iclasında qiraət edilməsinə ziddir. Onun rəyinə görə, ancaq dörd dövlətin nümayəndələri hüsurunda oxunmalıdır. O istəyir ki, xüsusi surətdə müahidənamənin məzmunu üzvlərə verilsin, tainki bu yol ilə mübahisə [mübahisələrə] meydan buraxılmasın. Əks-surətdə nemeslər müahidənamənin məzmununa vaqif olaraq, o xüsusda iqdamatda [təşəbbüsdə] buluna bilərlər.

- Vilson və Lloyd Corc artıq dərəcədə işdən yorulduqlarından xəstələnmişdirlər.

- Dördlər Şurasında müsəlləh [silahlı] surətdə Rusiya işlərinə müdaxilə etmək kimi Foşun planı müvəffəqiyyətsizliyə düşər olmuşdur.

- Rusiya quberniyalarına hər növ ərzaq yetirmək üçün bir komissiya təşkil edilmişdir. Bu komissiyanın başçısı Daniya [Danimarka] nümayəndəsidir.

- Rusiyada hangi tərəfi olursa-olsun müdafiə etmək üçün Rusiyaya müsəlləh qüvvə göndərmək məsələsi təxirə salınmışdır.

- Berlindən xəbər verilir ki, alman Avstriyasında vəqə olan əməllərin [fəhlələrin] müttəhid [birgə] iclasında qərar qoyulmuşdur Almaniya Avstriyası ərzaq məsələsində mükəmmələn Müttəfiqlərdən asılı və onlarla əlaqədar olduğundan, Şura Rusiya ilə ittifaq bağlamaq kimi Macarıstan dəvətinə icabət etmək [dəvətini qəbul etmək] mümkün deyildir.

- Berlindən rəsmi surətdə xəbər verilir ki, Almaniya Hökuməti polyak qoşunlarının Dansiqə çıxmalarına ciddi surətdə mümaniət [maneçilik] göstərir.

Klemansonun istefasına dair

Rostov – Parisdən simsiz teleqrafla hənzüz Fransada böhrani-vüzəradan [hökumət böhranından] və Klemanso Kabinəsinin təbdilindən [dəyişdirilməsindən] məlumat verilməyir. Fəqət burası məlumdur ki, Klemanso Fransa tərəfindən Sülh Konfransında baqi [yerində] qalacaq. Mövsuq mənbədən [etibarlı mənbələrdən] verilən xəbərlərə nəzərən aprelin axırlarında sülh müahidənaməsi [sazişi] tərtibi qurtaracaqdır.

QƏZETƏLƏRDƏN

14 martda çıxan Petroqraddakı bolşeviklərin “Pravda” qəzetəsi rəsmi su-

rətdə Petroqrad əməllərinin Şura Hökuməti qarşısına çıxdığını böylə təsvir edir:

Mart ayının 10-da Petroqradın bütün fabrika və zavodlarında əməllər tətillənmişlərdir. Tətillə şəhər tramvay qulluqçuları da müdaxilə etmişlərdir.

Narv, Putilov və Moskva dairələrinin fabrika və zavodları hakəza [habelə] həman müddətdə işi tərklənmişlərdir. Zavodlarda əməllər mitinqlər qurub qərar qoyulmuşdur ki, Şura Hökumətinə ədəmi-etimad izhar edilsin [etimadsızlıq bildirilsin] və tələb edilsin ki, bolşeviklər hökumətdən əl çəksinlər.

Vasiliyev və Nevski dairələrində tətillənmişdir. Putilov və Rojdestvenski fabriklarının əməlləri Şura Hökumətinə əks gedirlərmiş. Petroqrad Şurası İcra Komitəsinin binagüzarlığı [sərəncamı] ilə Rojdestvenski parka matros dəstələri göndərilib. Əməllər bunlara etiraz edərək tələb etmişlər ki, matroslar və qırmızı qoşunlar parkdan çıxsınlar. Qırmızı qoşun əfradı [əsgərləri] isə əməllərdən tələb etmişdir ki, tətillə tərklənsinlər. Əməllər arasında həyəcan artır. Qırmızı qoşun əfradı üçün 10 ədəd bomba atılıb, 10 nəfər qırmızı qoşun nəfərindən qətl edilib, bir çoxları da yaralanmışlardır. Həman gün Putilov zavodunda mitinq qurulub, qərar verilmişdir ki, tətillə davam eyləsin.

31 milyard xəsarət

Şura Hökumətinin məlumatı-rəsmiyyəsinə [rəsmi məlumatına] görə Şura Hökumətinin 1918-ci il büdcəsində 31 milyard manat xəsarət vardır. Dövlət məxarici 46 milyard olduğu halda, mədaxili

15 milyard olmuşdur. 1918-ci ildə böyük məxaric hərbi komissariatda olmuşdur.

Kiyevə hücum

Hal-hazırda Proskurovda olan Ukrayna qoşunlarının Baş komandanı qoşunlarına Kiyevə hücum əmrini vermişdir. Kiyev cəbhəsində böyük hərbi ləvazimatı olan Qaliçiya korpusu da hərəkət edir.

Sevastopol – Yaltaya İngiltərənin "Kenterberi" nam [adlı] kruvazeri [kreyseri] gəlmişdir ki, orada padşah xanədanına mənsub olan şəxsləri İngiltərəyə aparsın.

Moskva – Mərkəzi Komitəsinin icra iclasında Maliyyə komissarı Krestinski bəyan eyləmişdir ki, hər ayda Şura hökuməti beş milyard Kerenski pulu çap edir.

TÜRKİYƏDƏ İSLAM MÜHACİRLƏR

Balkan hərbində müsəlmanların nə kimi məzəlimə [zülmə] uğrayıb da bil-məcburiyyə Anadoluya hicrət [köç] eylədikləri məlumdur. Bu mühacirlər vaxtilə Anadolunun ermənilərdən xali [boş] qalan yerlərinə nəql olunmuşlardır. İndi isə erməni mühacirlərinin təkrar yerlərinə iadələri [qaytarılması] məsələsi ilə əlaqədar olaraq bu zavallılar təkrar mühacirət bəlasına uğrayırlar. Bu məsələyə aid olmaq üzrə İstanbul qəzetələrindən birisində aşağıdakı fəqərə [məsələ] dərc edilmişdir:

Gərək Balkan hərbi-zailində [keçmiş Balkan müharibəsində] Rumeli və Krit və gərəkə Hərbi-ümumidə [Dünya müharibəsində] təshih-i-hüddud [sərhədlərə düzəliş edilməsi] nəticəsində Bolqarıstana ilhaq edilmiş [birləşdirilmiş] olan Dimetoka və həvalisi [ətrafı] əhaliyi-islamiyyəyəndən bir qismi məmaliki-Osmaniyyəyə [Osmanlı torpaqlarına] hicrət etmişlər və təhcir edilmiş [köçürülmüş] olan rum və ermənilərlə Balkan hərbinə mütəaqib [Balkan müharibəsinin ardından] Yunanıstana hicrət etmiş olan rumların əmlak və ərazisinə iskan edilmişlərdi [məskunlaşdırılmışlardır].

Təhcir dolayısı ilə Anadolunun müxtəlif qisimlərinə sövq edilmiş olan erməni və rumların əski mə'valarına iadələri həsəbi ilə [köhnə məskənlərinə qaytarılması səbəbindən] mühacirini-islamiyyənin [müsəlman köçkünlərin] də vəziyyəti və iskan və ibatələri [məskunlaşdırılmaları və yerləşdirilmələri] düşünülmək lazım gəlirdi. Bunu nəzəri-diqqətə alan Mühacirin Müdiriyyəti-Ümumiyyəsi [Mühacirlər Baş İdarəsi] Daxiliyyə Nəzarətinə müraciət etmiş və müraciət vəqəəsi is'af olunaraq [tələbi qəbul edilərək] yalnız övdət edən [qayıdan] erməni və rumların xanə və ərazisi kəndilərinə təslim edilmiş və övdət etməmiş olanların isə övdətlərinə dəyin [qədər] xanələrinin islam mühacirlər tərəfindən işğalına müsaidə olunması təqərrür etmişdir [qərarlaşdırılmışdır]. Bu müsaidə üzərinə böyük olan xanələrdə iki-üç ailə birdən iskan edilmişdir. Bu qədər ailəni istiaba [içinə almağa] müsaid olmayan və yaxud boş xanə qalmayan yerlərdə isə mühacirini-islamiyyə mərkəzlərdə cəm və bədhə

nəvahi və qüraya sövq edilmişlərdi [mərkəzlərdə toplanmış və sonra nahiyələrə və kəndlərə göndərilmişlər].

Tərxis edilən ordunun maləzimeyi-ziraiyyə və heyvanatı [kənd təsərrüfatı alətləri və heyvanları] haqqında Maliyyə Nəzarəti ilə cərəyan edən müzakirət nəticəsində bu heyvanatın bilmüzayidə fūruxtu [hərrac yoluyla satılması] və əldə ediləcək məbləğin vəznələrə təslimi təqərrür etmiş ikən [xəzinəyə təhvil verilməsi qərarlaşdırılmışkən], Mühacirin Müdiriyyəti-Ümumiyyəsi komisiyonlara göndərdiyi bir təmimdə [direktivdə] bu müzayidələrə iştirak etmələrini və iştirak olunan heyvanatın [satın alınan heyvanların] mühacirini-islamiyyəyə kəfaləti-mütəsəlsilə [zəncirvari zəminlik] surətilə verilməsini bildirmişdir. Məmaliki-müstəxələsəyə [xilas edilmiş məmləkətlərə] Mühacirin Müdiriyyəti-Ümumiyyəsi heç bir surətdə müavinət edəmməməkdədir. Çünki vəziyyəti-maliyyə dolayısı ilə keçən sənə verilmiş beş milyon lirə təxisati-fövqəladə [fövqəladə vəsait] yerinə bu sənə ancaq bir milyon lirə verilmişdir.

Dimetoka və civarı [ətrafı] mühacirininin [köçmənlərinin] vəziyyəti-müstəq-bələsi [gələcək vəziyyəti] müqərrəti-sülhiyyə [sülh qərarları] nəticəsində təqərrür edəcəkdir [müəyyənləşdiriləcəkdir]. Müdiriyyəti-ümumiyyə bunların vətəni-əslilərinə iadəsinə [əsil vətənlərinə qaytarılmalarına] tərəfdardır. Rumeli mühacirini haqqında isə Yunanıstanla bu babda [barədə] əvvəlcə təqərrür etmiş bir mübadilə projesi mövcud idi. Vəziyyəti-siyasiyyə təvəzzöh edincə [aydınlaşdıqdan sonra], bu xüsusda dəxi qəti bir qərar veriləcək və hicrət etmiş rumlarla türk-

lərin əmval və əmlakı [malları və mülkləri] mübadilə ediləcəkdir. Mühacirini-islamıyyənin hal-hazırda təhvini-ehtiyacatı-mübrəməsi [vacib ehtiyaclarının yüngülləş-dirilməsi] hökumətə böyük bir əhəmiyyətə nəzər-diqqətə alınmışdır.

DAĞISTAN MƏCLİSİ-MƏBUSANINDA

Dağıstan Məclisi-Məbusanının son iclasında müzakirə edilmiş olan məsələlərin əhəmiyyətinə görə, müzakirəti [müsakirələri] “Dağıstan” qəzetəsindən iqtibasla qarelərimizə təqdim edirik:

14-cü apreldə olan Məclis rəisi müavini Cabaqiyev Qroznıya göndərilmiş heyəti-mürəxxəsənin [nümayəndə heyətinin] üzvü, Məclisi-Məbusan rəisi Rəşid xan Qaplanovdan gələn məktubu oxudu. Məktubun məzmunu:

“10-cu apreldə heyəti-mürəxxəsə Şaliyə vasil oldu. 10-cu apreldə Denikin əsgəri Qudermesi zəbt etmişdilər. Səbunç xəttində vaqə qəryələr [yerləşən kəndlər] və Vedeno qəzasından bəzi qəryələr Könüllü əsgərin şürotunu [şərtlərini] qəbul etmişdilər. 10-cu apreldə Şalidə çeçenlərin ümumi məclisində bizim sualımıza cavabən:

– Biz Dağıstan Hökumətindən münfəridən [ayrı] heç bir məsləhət yapmayacağız və hökumətin əmrinə tabeyiz, – dedilər.

11-ci apreldə çeçenlərin vəkillər[i]lə bərabər Qroznıya getdik. Qroznıya Denikin və ingilis generalı Briks gəlmişdilər. Denikin qəti surətdə kəndi məqsədi-əslisini [əsil məqsədini] bizə söylədi:

- 1) *Rusiyanı ehyə etmək [diriltmək];*
- 2) *Dağıstan Hökuməti kəndi məqsədinə müğayir [zidd] olmaq;*
- 3) *Könüllü əsgər üçün Şamilqala lazımlı olmaq.*

Bizim sözlərimiz və dəlillərimiz nəticəsiz qaldı. Biz Qroznıdan övdət etdik [qayıtdıq]. Bir qaç gün Çeçenistanda qalacağız. Denikin qüvveyi-əsgəriyyəsi çox azdır. Şimdiyə qədər onların qalib olması çeçenlər arasında ittifaq və itaət olmadığındandır. Dağıstandan gələcək müavinət [kömək] təxir olunarsa, müzəffəriyyə düşməndə olacaqdır. Ümitsiz olmayalım. Fransada inqilab olub Klemanso və arxadaşları istefa verməsi Qroznıda məlum oldu.”

Sonra rəis müavini Cabaqiyev kəndi tərəfindən əlavədən deyir:

– İki gün əvvəl Qroznıda bizə bir məlumat gətirmişdilər. Guya Dağıstan Terek vilayətindən ayrılıb Azərbaycan ilə müttəhid olacaqmış [birləşəcəkmış]. Bu xüsusda rəisimizin məktubunda heç bir şey yoxdur.

Aşxatsava (Abxazlı) – Biz əhalini düşmən əleyhinə təhrik və təşviq üçün Məclisi tətillər edərək qəzalara getməyi qətl etmişdik. Fəqət, bəzi şayiələrə görə qəzalara getməyi təxir etdik. Şimdi rəisimizin məktubundan məlum olur ki, işlər bizim eşitdiyimizin əksinədir. Öylə olduğu təqdirdə, bilatəxir [gecikmədən] qəzalara dağılıb, əhali arasındakı vəzifəmizi ifa etməliyiz.

Hərbiyyə naziri miralay [polkovnik] Musalayev – Hökumət bu gün Çeçenistandan dörd məktub aldı. O məktublarla şimdi oxunan rəisin məktubunun arasında fərq var. O məktubların müqayisə edilməsini tələb edirəm.

Şanayev (Osetin vəkili) – Məlum olur ki, çeçenlərin müavinətə ehtiyacı pək çoxdur. Halbuki Dağıstan süvari alayı əlan [indi] Teymurxanşurada bulunur. Dağıstan alayından mümkün olduğu qədər müavinət Çeçenistana neyçün getməyir? Dağıstan alayı ümumi mühafizə bələrdə Rusiyanı mühafizə üçün şücaətlər ibraz edirdi [göstərirdi]. Nə üçün onlar bizim vətənimizi mühafizə etməyir? Mən Dağıstan alayının bilatəxir cəbhəyə getməsinə lazım görürəm.

Hərbiyyə naziri – Şanayevin sözü doğru deyildir. Çünki, hökumətin əmri ilə Dağıstan alayı Qroznıni mühafizə etmək üçün göndərilmişdi. İşlər dəyişincə, hökumət Dağıstan alayının geri çəkilməsini və Xasavyurt hüdudunda vüqu bulan fitnələri təskin [yatırmaq] üçün o civarda qalmasını əmr etdi. Məzkur [deyilən] alayın bir qismi də Teymurxanşurani mühafizə etmək üçün buraya cəlb edildi. Biz də rahatlıqda yaşamayırıq. Çeçenistanda iki divizion və bir tabor əsgər var. Əgər arzu edərlərsə, onlar vətəni mühafizə edə bilər. Hökumət nə vaxt əmr edərsə, Dağıstan alayı da meydanı-hərbə getməyə hazırdir.

Aşxatsava – Hər bir aqıl işə düşünərək başlar. Bütün dağıstanlılar kəndi dağları kimi hürdürlər və şübhəsiz, öz hürriyyətlərini mühafizə edirlər. Hürriyyət uğrunda namılı əcdadımız fədayi-can etdilər. Biz zülmü istəməyiz. Beyhudə qan tökülməsini arzu etmədiyimizdən, əvvəldə dəxi Denikinə mürəxxəslər [nümayəndələr] göndərmişdik. O vaxt mürəxxəslərimizi Denikin görmək belə istəmədi. Şimdi də göndərmişdik və zənn edirik ki, Denikinlər fikir edərək bizim

sözlərimizi istəmə edərlər [dinləyərlər]. Onların məqsədləri şimdi tamamen məlum olur. Biz çocuqlar deyiliz. Onların istədiyi işlərimizi buraxmaq qətiyyəən caiz deyildir. Fransada inqilab zahir olmaq bizə məlum, bizimlə bərabər işləyəcək hürriyyətçilər çox olacaqdır. Fəqət denikinlərlə ancaq xəbislər arxadaş olur. Bizim münəvvər [ziyalı] sinifimiz eyi fikir etməyir. Əhvali-zamanı anlamaq istəməyir. Zabitlərimizin bəziləri bulvarda qızlarla gəzir, bəziləri də Denikinə mail olur və bəziləri də işlərimizi Denikinə ixbar edir [xəbər verir]. Şimdiyə qədər təhəmmül etdik [dözdük]. Artıq kifayət edər. Bizdən ayrılmaq istəyənlər açıq söyləsin və ayrılınsın. Bizim müqərrər [qərarlaşdırılmış] işimizin təxir edilməsindən heç bir fayda çıxmayacaqdır. Məbuslarımızın tezliklə müəyyən edilmiş yerlərə getməsinə münasib görürəm.

Yusif Hacı (Çeçen) – Rəisdən varid olan [gələn] məktub haqqında müzakirə etməyi münasib görməyirəm. Bəlkə heyəti-mürəxxəsəməiz gəlincəyə qədər işlər də dəyişmək möhtəməldir [ehtimal olunanıdır]. Bizə təfviz edilmiş [tapşırılmış] işi itmam edəlim [yerinə yetirək].

Arslan Noqayev (Çeçen) – Vəkillərimiz gəlincəyə qədər işi təxir etmək faydalı olamaz. Uzun Hacı buradadır. Yarın da Əli Hacı gələcək. Onları Məclisə dəvət edəlim və sonra dağılalım.

Şaxi Tokayev (Dağıstanlı) – İşlərimiz açıq, təxir etmək lüzumsuzdur. Biz və sair hökumət məmurları yəmin etdikdən sonra hər qəzaya bir məbus göndərilməsinə münasib görürəm. Bütün Məclisin dağılmasına ehtiyac yoxdur.

Rəis müavini Cabaqiyev – İki [gün]

əvvəl Dağıstanda bir şeyə var idi ki, guya məmləkətimiz iki qismətə ayrılacaqmış: Dağıstan ingilislərin, Terek vilayəti Denikin təhti-nəzarətində [nəzarəti altında] olacaqmış. Bizim mürəxxəslərimiz də guya buna razı olmuş imiş. Bu gün rəisimizin məktubundan mənə məlum olur ki, bu şeyə yalandır. Denikin Şamilqalamızı zəbt etmək istəyir. Ural və Mavərayi-Xəzərdə [Zakaspiyskdə] olan əsgərlərlə irtibat peyda etmək istəyir. Fəqət biz məmləkətimizin parçalara ayrılmasına qətiyyəni razı olmayacağız. Eşidir ki, guya bəzi adamlar Dağıstanı Azərbaycana ilhaq etmək [birləşdirmək] istəyirlər. Amma biliniz ki, Azərbaycan bizə şimdiki müavinətdən ziyadə yardım göstərməyəcəkdir. Yenə məlumunuz olsun ki, Denikin Çeçenistanda qalmayacaqdır. Çeçenistanda iş tamam olar-olmaz Dağıstana gələcək, Dağıstandan da Bakıya əzimet edəcəkdir [gedəcəkdir]. Çünki Denikin Bakıya olan ehtiyacı fəvqəlhədd [həddən artıq] çoxdur. Dağıstanı Azərbaycana ilhaq edib Çeçenistandan ayrılmaq istəyənlər vətən xainləridir. Zira çeçenlər və dağıstanlılar İmam Şamilin zamanında da müttəhidən [birgə] çalışdılar. Zənn etməm ki, dağıstanlılar kəndi qardaşları olan çeçenləri qanlar içində buraxıb Azərbaycana ilhaq etsinlər. Bu böyük bir hiylədir. Böylə dəsisələrlə [kələklərlə] bizi aldatmaq istəyirlər.

Ağarəhim Qazı (Dağıstanlı) – Hökumət təşəkkül etdikdən bəri qulaqlarımız Denikin xəbərlərindən qurtulmamadı. Şimdi Denikin məqsədləri bizə məlum. Mən əvvəla kəndimizi eybləyirəm. Çünki söyləyirik, unuturuq. Əhali bizə və hökumətə şübhə edir və deyirlər ki,

Məclisi-Məbusan və hökumət vətənimizi Denikinə satmaq istəyir. Düşmənin qarşısına çıxmaq bizə vacibdir. Görürük ki, düşmən geri getməyir. Biləks [əksinə], bizə yaxınlaşır və Şamilqalamızı zəbt etmək istəyir. Bilməyirəm düşmənin qarşısına nə vaxt çıxacağız. Biz qəzalara getmədən əvvəl İdareyi-Şəriyyədən [Şəriət idarəsindən] cihad vacib olmaq haqqında istifadə edib fitvanı bizimlə bərabər götürməmizi münasib görürəm. Zabitlər xüsusunda dəxi sözlər çox olur. Fəqət işin həqiqəti açılmayır.

Şanayev təklif edir ki, mükəlimə [danışmaq] bitdirilərək əsil məsələyə şüru edilsin [başlansın]. (Əsil məsələ Rəisi-hökumətin istefası idi). Məslis bu təklifi qəbul edir. İstefa məsələsi haqqında müzakirəyə başlanılır.

Aşxatsava – Zamana nəzərən istefanı qəbul etmək mümkün deyildir. Hökumət rəisi kəndi mövqeyində qalmasını istəyir. Bu vaxt hökuməti dəyişdirəcək vaxt deyildir. Vətənə xidmət etmək istəyən kimsə kəndi mövqeyində qalmaq vacibdir.

Yusif Hacı – Əhvali-zamana vaqif hökuməti dəyişdirib yenilərini intixab etmək [seçmək] müzirdir [zərərlidir]. Biz onu qəbul etməyiz. Əgər şimdiki hökumət[ə] nərədən və kimlərdən olursa olsun bir mane varsa, bizə söyləsin. Biz onları xaini-vətən hesab edirik və Rəisi-hökumətdən yerində qalmasını rica edirik. (*Ümum Məclisi əzaları “rica edirik” deyirlər.*)

Hökumət rəisi Kotsev cənabları – Zənn edirdim ki, mənim istefamı Məclisi-Məbusan mükəliməsiz qəbul edəcəkdir. Mən soqaq xəbərləri ilə istefa vermə-

mişdim. Həqiqətən vücudumda xəstəlik və məşğuliyyətin çoxluğundan yorğunluq vardır. İkinci səbəb, şimdi məmləkətimiz yalnız Dağıstan vilayətinə münhəsir [məxsus] olunur. Mən nə qədər dağıstanlıları çox sevərsəm də, kəndim dağıstanlı deyiləm. Buna görə Dağıstan vilayətinin halını az bilirəm. Mənim yerimdə Dağıstanı tanıyan bir adam olarsa, şübhəsiz fayda olacaqdı. Manələr [mane olanlar] isə sağdan və soldan yox deyildir. Mən bolşevik deyiləm və bolşevik olmağım qətiyyəni qəbul etməm. Çünki bolşevik fikrinin qəbahətindən deyil, bolşeviklərə yoldaşlar olan xuliqanlar çoxdur. Mən onlara arxadaş olammam. Mən milli demokratam (nasional-demokrat). Bolşevik proqrammasını qəbul etməyi mənə təklif edənlər var idi. Mən o təklifi qəbul etmədim və etməm də. Kəndi məsləyimdən nə sağa, nə sola meyl etməm. Sizin təvəqqəniyə görə kəndi mövqeyimdə qaldım və həsbəltəqə [gücüm çatan qədər] kəndi məsləyimi təqib edəcəyəm.

AZƏRBAYCAN HAQQINDA ƏDƏBİ, TARİXİ VƏ SİYASİ MƏLUMAT

(keçən nömrələrdən maba'd)

Genə ümumi xeyir və mənfəətdən ötrü gərək hər iki tərəfdən bu cürə əhvallar xatirədən çıxarılsın. Əlbəttə, millətimizə lazım gəlir ki, Mart hadisəsi zamanında türk mədəniyyətinə xidmət edən yurdu, yəni “İsmailiyyə”ni – nərədən ki, türk balaları pərvazlanıb [qanadlanıb] bütün Azərbaycana dağılırlardı

– genə həman yerdə daha böyük və möhtəşəm bir gözəl imarət inşa etsinlər. Burda türk mədəniyyətinin yurdunu – “İsmailiyyə”ni yandıranların adları Efesdə yunanların böyük məbədi adını tarixdə zikr etdirmək üçün yandıran Herostrat kimi gərək tarixdə adları qeyd edilsin. Rəvayətə görə, Herostrat ağılsız olduğu cəhətdən tarixin məhkəmə cəzasından azad olur. Fəqət “İsmailiyyə”ni yandıranlar salim-əql [ağlı başında] olduqlarından həm də qabaqca məhvinə qəsd etmələri ki, yandırılması ilə hər dəfə xarabasını Azərbaycan türk xalqı gördükdə dərinədən ah çəkib bəislərinə lənət edəcəklər.

Mart hadisəsinin bir illiyi münasibətilə martın 18 (31)-də bütün millət matəm saxlayaraq şəhid olan ata, ana, bacı və qardaşlarının və diri-diri mıxlanmış körpə uşaqlarının ruhuna fatihə oxudular.

Amma uşaqların son vəhşətli çığırtıları gərək bizləri qisasa dəlalət etməsin. Lakin o vəhşilərin ürəyində bu iki millətin arasında qardaşlıq əlaqəsinin möhkəmləşməsi üçün tövbə fikri oyatsın.

Bu cürə ürəkəyandırıcı hadisələrin üstündə kitab bağlamaq tarix yazanların işi olduğu üçün keçək Rusiya istibdad hökumətinin dağılmasından sonra Azərbaycan ilə Rusiya əlaqəsinin zəifləməsinə.

Kerenski Müvəqqəti hökuməti zamanında Qafqazı idarə etməyə Qafqaziya əhalisindən, yəni gürcülərdən bir nəfər, müsəlmanlardan bir nəfər, ermənilərdən bir nəfər və ruslardan da bir nəfər nümayəndə olmaqla bir komitə təşkil edildi. Bu cürə qurma bir idarənin təş-

kilindən Kerenskinin məqsədi Qafqazıyanı əldən buraxmamaq idi. Fəqət Qafqaziyada yaşayan millətlərin həyatı və əhvalı öylə idi ki, artıq süni çərçivəyə girməzdi və bu cəhətə görə 1917-ci sənəsi noyabrın 15-də Rusiyadan qəti surətdə ayrıldı. Dərhal Zaqafqaziya məxsus Tiflisdə bir Komissariat vücuda gəldi. Ondan sonra Seym təşkil olundu.

Zaqafqaziya Hökuməti təşəkkül edən kimi Türk Komandanlığı ilə sülh müzakirəsinə şüru edilib [başlanıb], 1917 sənəsi dekabrın 5-də fəriq [general] Vəhib paşa ilə Zaqafqaziya arasında (Ərzincanda) mütarikə [atəşkəs] şərtnaməsi imzalandı. Bu mütarikə sonra pozulub yənidən Trabzonda müzakirə başlandı. Trabzon mütarikəsi də kəsildikdən sonra Zaqafqaziya Seymi 1918 sənəsi aprelinin 22 (9)-sində müstəqil Zaqafqaziya Cümhuriyyəti elan etdi.

Lakin bir az zaman keçmədən Zaqafqaziyada yaşayan üç millətin bir yerdə səltənət edəcəyi qabil görülməyərək, hər millət milli və siyasi nöqtəyi-nəzərlə ayrı-ayrı hökumətin təşkilinə iqdəm etmək [başlamaq] niyyətində oldu. Bu səbəbə görə Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistandan ibarət üç dövlət təsis olundu və 1918 sənəsi mayısın 28-də Azərbaycan müstəqil bir cümhuriyyət elan olundu.

Nəinki bir türk aləmində, bəlkə bütün islam aləmində bu vaxta qədər əvvəlinci dəfə cümhuriyyət şəklini alan Azərbaycan Cümhuriyyəsi oldu. Azərbaycan coğrafi, milli, tarixi, dini və sairə bir çox əhvalından naşi [ötrü] müstəqil bir dövlət şəkli almağına fəlak özü də riza göstərmişdir. Baxusus [xüsusi] müstəqil ol-

masının binası, torpağımızın bütünlüyü sırf türk milləti ilə məskun olduğu, türk dili danışılmasından və demək olar ki, bütün əhalinin islam dini ilə mütədəyyəin olmasındadır [etiqaad etməsindədir].

Azərbaycanın istiqlaliyyəti mayısın 28-də elan edilib, hökumət təşkili sədrəzəm [Baş nazir] Fətəli xan Xoyski həzrətlərinə tapşırıldı və Milli Şura öz vəzifəsini tamam etdi. Lakin Milli Şura özünü buraxmaqdan əvvəl Heyəti-Vükəlaya [Nazirlər Kabinetinə] tapşırıldı ki, hökumət altı ay müddətində Azərbaycanın Məclisi-Müəssisənini [Təsisçilər Məclisini] dəvət etməyə çalışsın və bütün məmləkətə və millətə aid məsələlər məzkur [deyilən] məclisin rızası və qətnaməsilə məhəlli-icraya qoyulsun. Hökumət bu nəzarətlərdən [nazirliklərdən] düzəldi: Daxiliyyə, Xariciyyə, Hərbiyyə, Maliyyə, Türüq və Məabir [Nəqliyyat və Rabitə], Ədliyyə, Maarif, Ümuri-Xeyriyyə [Sosial Təminat], Posta və Teleqraf, Əmlak və Dövlət Müfəttişliyi nəzarətlərindən. Bu növ ilə təşkil olunmuş hökumətin ən əvvəldə qarşısında iki böyük məsələ durmuşdu. Bunların birincisi məmləkətdəki iğtişaşın yatırılması və Azərbaycanın paytaxtı olan Bakının bolşeviklər və qeyri düşmənlərimizin əlindən xilas, o biri isə genə Azərbaycan məmləkətinin bəzi ayrılmaz qitələri[nin] ermənilər tərəfindən tutulması idi.

Məmləkətin daxilindəki hadisələr o qədər şiddətli olurdu ki, Azərbaycan hökumətinə əsgər toplamaq və qüvvə hazırlamaq imkanı verməyirdi. Lakin hökumət iğtişaşı yatırmaqdan ötrü və məmləkətdə qanunu icra etdirməyə nə qədər mümkünü var isə çalışırdı. Fəqət

müntəzəm qüvvənin əldə olmaması axırda onu məcbur etdi ki, Türkiyə dövlətinə rücu [müraciət] edib ondan məmləkətdəki hərcü-mərcliyi yatırmaq və torpaqları düşmən əlindən xilas etmək üçün kömək istədi.

Dövləti-Aliyyəyi-Osmaniyyə xahişimizi qəbul edib dərhal bir ordu qüvvəsi Azərbaycana göndərdi və bu ordu iyun ayının əvvəllərində, 1918-ci sənədə Azərbaycana daxil oldu. Az bir zamanda Osmanlı türkləri və azərbaycanlılar köməkləşib davam edən iğtişaşı yatırımaqla məmləkətimizi də bolşevik və ermənilərdən xilas etdilər. Türk ali komandası əvvəlcə Gəncə şəhərini özlərinə idarə mərkəzi qərar verdilər. Həman Gəncə ki, bolşeviklər onun zəbtinə nəhayət şövqlə hazırlaşdırdılar. Lakin gəncəlilər bütün qüvvələrilə oranı mühafizə və müdafiə etdilər. Gəncə şəhərinin möhkəm durması həm də Şəmkir davasında bolşeviklər qabağını saxlamaqla Türk Ordusunun işini və hərəkəti-hərbiyyəsini bir dərəcə asanlaşdırmışdı. Unutmamalı ki, bu bolşeviklər adlarını, məəttəəssüf [təəssüf ki], sosialist qoymuşdular və sözlə hər millətə öz müqəddəratını həll etmək ixtiyarı vermişdilər. Amma feildə onlar bizi hürriyyətdən məhrum qoymaqla istəyirdilər ki, bizi genə zənciri-əsarətə düşür etsinlər. Şəmkirdə vüqu bulmuş [baş vermiş] faciələri ruznamələrdə [qəzetlərdə] həqiqətə müğayir [zidd] bir surətdə yazıb bu hadisələrin xanlar və bəylər tərəfindən icra edildiyini göstərirdilər. Halbuki xanların, bəylərin xəbəri yox idi. Burada fürsəti qənimət bilib bu hadisələr haqqında bəzi məlumat ver-

mək istəyəm. Çünki Şəmkir hadisələri mənim öz gözümün qabağında vəqə olmuşlardı.

Köhnə qayda ilə yanvar ayının 6-da 1918-ci sənədə Gəncə Müsəlman Milli Komitəsi Tiflisdən bu məzmununda bir teleqraf aldı:

“Rusiyaya qayıdan saldatlar özlərilə bərabər silahlarını da aparırlar. Əgər sülh üzrə onlardan silahı almaq mümkün olmaz isə, o zaman Qafqaziya Milli Ordusu cəbhədə silahsız qalacaqdır. Bu cəhətdən Saldat, Fəhlə və Rəncbər Mərkəzi Şurası qət etdi ki, bütün milli və qeyri şuralara məlum etsinlər ki, evlərinə qayıdan saldatlardan silahları almaqdan ötrü lazımi tədbiri görsünlər. Bu xüsusda hər dəfə məzkur [adı çəkilən] Şuraya məlumat versinlər.

Sədr: Jordaniya”

Bu teleqram alındığından bir gün sonra, yəni yanvar ayının 7-ci günündə Tiflisdəki zirehli qatar 60 nəfər saldat ilə Gəncə vəğzalına gəldi.

Zirehli qatarın nümayəndələri şəhərə gəlib məlum etdilər ki, hər nəhv [yol, tərəz] ilə olursa-olsun, saldatlardan silahlarını almağa əmr olunmuşdur. Bunu dəxi əlavə etdilər ki, onlara camaat kömək verməsələr də, onlar özləri gəlib-gedən eşelonların silahlarını alacaqlar. Çünki məmləkətin hakimləri böylə əmr vermişlər və hər kəs vətəni sevirsə, bu işə kömək etməlidir.

Yuxarıdakı teleqramı, həm də bunların bu məqsədlə Gəncəyə gəldiklərini və ümum [bütün] eşelonlar keçərkən əhalini güllələməsini müsəlman əhalisi nümayəndələri nəzərə alıb onlara lazımi qədər kömək edəcəklərini vəd etdilər.

Bu cəhətdən müsəlman nümayəndələri – məşhur camaat xadimi, vətənpərəst olan mərhum Ələkbər bəyin oğlu Xudadad bəy Rəfibəyov və Aslan bəy Səfikürdski, zirehli qatar nümayəndələri bir yerdə, gəlməkdə olan eşelonların nümayəndələri də silahların təslimi haqqında müzakirət üçün yanvarın 8-də Şəmkirə getdilər. Eyni zamanda Rüstəmbəyli Şəfi bəy ilə Adıgözəl[ov] İmamverdi bəy Bakı tərəfindən gözlənilən bolşeviklərin qabağını saxlamaq üçün tədbirlər görmək qəsdilə Yevlax tərəfə göndərildilər.

Danışığın nəticəsində saldatlar silahlarını Şəmkirdə təslim etməyə razı oldular. Silahları öhdələrinə və təhvilərinə almaq qəsdinə Şəmkirə müsəlman ziyalıları ilə bərabər şəhər camaatı da getdilər. Həmçinin yaxın kəndlərdən də 2 min nəfərə qədər silahlı kənd camaatı cəm oldular. Yanvar ayının 9-da səhər saat 10-da Şəmkirin iki verstliyində və Şəmkir çayının sağ kənarında durmuş zirehli qatarın müqabilinə eşelonlar gəlməyə başladı. Ən əvvəl malorus eşelonu keçdi. 2-ci və 3-cü eşelonlar öz rizaları ilə silahlarını təslim etdilər. Onlardan alınan silahlar zirehli qatara yığıldı. Hər bir iş bütün sakitlik və nizam ilə keçdi. Guya ki, zirehli qatar bir-birinin dalınca gələn saldat qatarları ilə mehribanənə söhbət edirdi. Silahlarını təslim edən saldatlar Şəmkir stansiyasına gedib camaatla xoşrəftarlıqla keçirdi. Bu cürə şadlığa deyəsən təbiət özü də iştirak edirdi. Uzaqlarda şimalın və cənubun qarlı dağları da şəhadət göstərmiş təbessüm edirdi. Qatar duran yerdən qibləyə doğru Şəmkirin üstündə bina olunan qalanın və kör-

pünün xarabası görünürdü. Bu xaraba halı hərəkətdə insanın nəzərini özünə tərəf çəkirdi. Bu cəhətdən o xarabaya baxdıqda xatirimə ona dair tarixi bir əhvalatı yad etdim.

Bu xaraba keçmişdə bir şəhərin xarabasıdır ki, o zaman Şəmkir padşahlığının ismi ilə adlanmışdır. Bu vaxta qədər onun üstündə həman ad baqi qalmaqdadır. Mudavəş nəslinin ikincisi “Şəmkür” adında bir padşah 323-356 hicrisində (935-967) burada hökumət edib, bir şəhər tikib adını da oraya vermişdir. İndi o şəhərdən ancaq bir körpüsü və qalasının xarabası baqi qalmışdır. Əmir Teymur zamanında bu şəhər abad imiş.

Kim güman edə bilirdi ki, bu zikr etdiyim xoş mənzərə günortadan sonra cəhənnəmə dönəcəkdir. Birdən-birə yer və göy titrədi, nərildədi, toplar guruldadı, pulemyot və güllələr dolu kimi başımıza yağdı. Əgər dəstəbaşı gəncəli Kərbəlayi Həsən Şahsevənli mənə kömək verib öz silklərinə tərəf apararsaydı, tələf olmağı gözümün altına almışdım.

Bu hadisəyə tamam camaat mat qaldı. Dördüncü eşelon gəlib silahlarını təslim etdikdə içlərindən bir nəfər onlara səslənib “Silahlarınızı təslim etməyiniz, atəş açın, müsəlmanları qırın!” – deyər qışqırdı, fitnəni ortalığa saldı. Bu zaman toplar açıldı. Topun gülləsi orada sakit duran zirehlinin baş tərəfinə dəydi. İçində olan komandir Abxazavani, iki afseri, bir saldatı və bir müsəlmanı tələf etdi.

Bu top gülləsindən sonra yerdə qalan səkkiz eşelon yolun o tərəf-bu tərəfində duran əhalinin üstünə od yağdıra-yağ-

dıra yağzala doğru yönəldilər. Bu əhvali müsəlmanlar gördükdə artıq səbr etməyib atəş açmağa məcbur oldular. Qırğın və vuruşma başladı. Axırda eşelonlar təqət gətirməyib silahlarını verməyə məcbur qaldılar. Saldatlar silahlarını təslim edəndən sonra atışmanı dayandırdılar və bir nəfər də saldat öldürülmədi.

Təslim olan saldatların ədədi 10.000-ə qədər var idi. Hərgah müsəlmanlar doğrudan – necə ki, bədxahlarımız onları vəhşilikdə və qaniçilikdə müttəhim edirlər – öylə olsaydı, o zaman bu qədər saldatları tələf edərdilər. Fəqət təslim olan saldatların qətlinə heç vədə ağayana türk milləti fitva verə bilməzdi. O saldatları bu odu yağdırmağa vadar edən içlərində olan fitnəçilər imiş.

Bu davada camaatın verdiyi tələfatdan qeyri üç nəfər məktəb mütəəllimləri [şagirdləri] Məhəmməd Məşhədi Əli oğlu, Rəfizadə Yaqub (gimnaziyanın 8-ci sinif mütəəllimi), Mehdizadə İsfəndiyar eşelonun atəşi altında canlarını vətən və millətlərinin uğrunda fəda edib şəhadətə yetişdilər. Dördüncüsü isə Mirzə Əliəkbər Bağır oğlu Hüseyinzadə bərk yaralandı. Amma ölümdən qurtardı. Bu cavan elm sahibləri rəşidənə [rəşadətli] bir surətdə qabaqda olub eşelonlardan silahları cəm edirdilər. Mən kamali-ümid ilə inanıram ki, biz türk milləti bu cavanlarımızın vətəni və milləti yolunda fədakarənə bir surətdə çalışıb və axırda şəhid düşdüklerini xatirimizdən çıxartmayacağıq. Onların bu qəhrəmanənə ölümləri əlbəttə cavanlarımıza bir nümunə göstərir ki, necə vətəninin yolunda lazım olan vaxt qeyrətlə can vermək lazımdır, nə ki, bir parə cavanlarımız bi-

namusluğu qəbul edib vətənin əsgərlik vəzifəsindən baş qaçırırlar. Qeyrətsiz ataları da ana, bacı namusunun müdafiəsindən qaçan cavanlarını gizləyirlər.

Doğrudur, şəhidlərin cismi zahirdə görülməyirsə, fəqət ruhları diri hesab olunur.

Vaqonla bu tərəfdən digər tərəfə hərəkət edən bolşevik saldatların çöldə və zəmilərdə işləyən müsəlman əkinçilərinin üstlərinə atəş açmaları insanı dəhşətə salır. Halbuki həmin bu bolşeviklər rəncbərlərin müdafiəçisi, rəncbərlərə mülk və əkin yeri vəd edirdilər.

Eyni zamanda Azərbaycan rəncbərləri yer və ixtiyar vəd edən bolşeviklərin ixtiyarıyla vəd olunan yerlərə ölümcül yaralı düşürlər, arzu etdikləri qanlar ilə boyadırdılar.

Bolşeviklərin və fitnəçilərin bihəyalığı bir mərtəbəyə çıxmış ki, özlərini fəhlə və rəncbərlərin hamisi adlandırdıqları zamanda bəzi hiylələri sayəsillə müsəlman fəhlə və əkinçiləri arasında və Azərbaycan türk camaatı arasında təfriqəçiliyi [ayrı-seçkiliyi], ədavəti salmaq istəyirdilər. Və əkinçilərə vəd verirdilər ki, onları xanların, bəylərin və ağaların əsarətindən xilas etmək üçün çalışırlar.

Qoy hamıya məlum olsun ki, cahan-girlik [imperializm] dövrü bizim hamımızı bir əsarətdə və bir rəzalət içində saxlayıb da damğalayırdılar.

Azərbaycan xan və bəyləri rəiyyətdən daha bədtər [bətər] istibdadın zülmü altında əziyyətdə idilər. Bu cürə zülüm və istibdad altından çıxan xan və bəylərin ancaq bir quru ləqəbləri baqi qalmışdır. Hal-hazırda vətəndaşlıq vəzifəsini anlayayan hər bir xan və bəy qeyri vətən-

daşlar ilə bərabər, yəni əkinçi və fəhlə ilə müsavi surətdə vətənin və millətin nəfi [faydası] yolunda çalışıb, hürri Azərbaycan Cümhuriyyəsinin hürri vətəndaşlarıdır. Bunlar öz sinələrini vətənin və millətin mühafizəsində qabağa verib, hər bir fitnəçi – istər bolşevik və istər isə qeyri bir qara qüvvə – olmuş olsa dəf edəcəklərdir.

(yənə var)

Adil xan Ziyadxan

Ədəbi sütunlar

ƏSGƏRLƏRİMİZƏ-KÖNÜLLÜLƏRİMİZƏ

“Arş, irəli, arş, bizimdir fəlah
Arş, igidlər, vətən imdadına!”

Namiq Kamal

- 1 -

Qorxutmamalı bizləri yollardakı əngəl,
Məfkurəyə doğru yürü, qoş, durma, çapıq gəl!
Millət tikəcək namına ölsən dəxi heykəl,
Qoyma toxuna yurduna naməhrəm olan əl.
Bizlərdə bu gün olmalı bir məqsədi-əkməl,
Bir məqsədi-əkməl və bir ümmidi-mübəccəl.
Amalımıza doğru şitaban olalım, gəl,
Millətlə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 2 -

İstərsən əgər yurduna hürriyyəti-na-zan,
Düşmənləri ehraq üçün ol atəşi-su-zan,
Tənviri-vətən etməyə ol nuri-füruzan,
Dillərdə bu gün olmalı bir əzmi-xüruşan,
Lərzəndə-qədəm olmamalı azimi-meydan,
Ehyai-vətən üçün, əvət, verməliyiz can,
Amalımıza doğru şitaban olalım, gəl,
Millətlə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 3 -

Təhdid ediyor yurdumuzu düşməni-qəddar,
Boğmaq diliyor haqqımızı firqeyi-xunxar,
Afaqi-siyasiyyəməizə ətf qıl ənzar,
Olmaqda buludlar şu üfüqlərdə nümudar,
Etməklik üçün yurdumuzu qərqeyi-ənvər,
Biz də edəlim kəndi bəsalətmizi izhar,
Amalımıza doğru şitaban olalım, gəl,
Millətlə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 4 -

Şansız yaşamaq istəməriz, şan diləriz, şan,
Əshabi-həmiyyət diləməz ömri-pərişan,
Himmətlilərinə, bilin, amali-dirəxşan,
Qeyrətsiz olan millət olar sahibi-xüsrən,
Ehrazi-kamal etmək üçün qoşmalı hər an,
İstərsək əgər olmayalım bəndəyi-fərman,
Amalımıza doğru şitaban olalım, gəl,
Millətlə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 5 -

Nazəndə vətən qibleyi-hürriyyətimizdir,
Məşcərləri, məzhərləri həp cənnətimizdir,
Bəslər bizi, bir mün'imi-biminnətimizdir,
Olduqca diri süfreyi-pürnemətimizdir,
Öldükdə qucağı əbədi türbətətimizdir,
Qiyətli vətən mədəri-zifəqətimizdir,
Amalımıza doğru şitaban olalım, gəl,
Millətlə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 6 -

Bil ki, vətənin sevgili bir mədəri-candır,
Vermə bunu əğyar əlinə, rəhm et, amandır,
Hürriyyətimiz huri-füsunsazi-cahandır,
Bax bir nə gözəldir, necə candır, nə cavandır,
Biz verməriz əldən, bunu düşmənlərə qandır,
Hübbül-vətəni onlara fe'linlə inandır,
Amalımıza doğru şitaban olalım, gəl,
Millətlə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 7 -

İlk məhdin ilə son yerin ağuşu-vətəndir,
Xaki-vətənin, bilməlisən, mayeyi-təndir,
Gülləri-vətən cənnəti-hər-qönçə-dəhəndir,

Ziruh çiçəklər yaradan işbu çəməndir,
Hifz etməyə bu gülşəni qurbani-bədəndir,
Rüxsareyi-gülrəngi-əməl rövşənü-şəndir,
Amalımıza doğru şitaban olalım, gəl,
Millətlə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 8 -

Millət yaşamaz, yurdunu zəbt eyləsə düşmən,
Gəldikdə xəzan fəslə sönməz rövnaqi-gülşən,
İstərsək əgər yurdumuz olsun da işiq, şən,
Göstərməliyiz düşməne bir cür'əti-rövşən,
Qurbani-vətən olmalı bir can ilə bir tən,
Ən ülvi səadət: Vətən olsun tənə mədfən,
Amalımıza doğru şitaban olalım, gəl,
Millətlə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

- 9 -

Hübbül-vətəni yazmalıdır qəlbinə millət,
Hübbül-vətəni sanmalı bir milli ibadət,
Hübbül-vətən uğrunda ölən zindədir, əlbət,
Ey hübbi-vətənlə dili ləbrizi-məvəddət,
Şəfqətli anandır vətənin, etməli xidmət,
Ey seyfü-qələm ərləri, ba-cür'ətü-qeyrət,
Amalımıza doğru şitaban olalım, gəl,
Millətlə vətən rahinə qurban olalım, gəl!

Bakı, 22 nisan 1919

Əbdülsəlimzadə Məhəmməd Hadi

ÇAĞIRILACAQ BEYNƏLMİLƏL KONFRANS MÜNƏSİBƏTİ İLƏ NAXÇIVAN VƏ ŞƏRUR MAHALLARI

- 2 -

Naxçıvan və Şərur mahallarını qeyb etmiş olarsaq, Azərbaycan vücutunun iki dəyərləli əzasını [orqanını] qeyb etmiş olarıq.

Lüzumlu iki əzasını qeyb etmiş insan nasılı təbii nəşvü-nümasında [inkışafında] bir taqım mümaniyələrə [maneyələrə] məruz qalar, Naxçıvan və Şərurunu qeyb etmiş Azərbaycan eyni surətdə kəndi nəşvü-nümasında böyük maneyələrə məruz qalar. Zətən, Naxçıvan və Şərur mahallarının iqtisadi və siyasi əhəmiyyətləri Azərbaycan əfkarı-ümumiyyəsinə [ictimai fikrinə] olduğundan neçə qat belə artıqdır. Əqsayı-Şərqdə [Uzaq Şərqdə] Azərbaycan tutduğu mövqeyi-coğrafisi cəhətcə atiyədə [gələcəkdə] iqtisadən böyük rollar oynayacağına şübhə yoxdur zənnindəyəm.

Şərqi bir çox mətası Qərbə və Qərbin həm bir çox mətası Şərqə yalnız Azərbaycan tərqi [yolu] ilə gedəcəkdir. Yevropa, Amerika bazarlarında satılan İran mətaları (xüskbar, xalı) İrandan yalnız Azərbaycan tərqi ilə ixrac və İran bazarlarında satılan Yevropa, Rusiya mətaları yənə əksər Azərbaycan tərqi ilə idxal olur. Yalnız İran deyil, Asiyanın bəzi başqa qitələrinin [hissələrinin] həm ticarəti Azərbaycan tərqi ilə olacağından burası Şərqi ilə Qərbin vəsətində [ortasında] mübadileyi-məta [mal mübadiləsi] olunan bir nöqtə təşkil edəcəkdir. Təbii, kəndi vəzifəsini layiqincə ifa etməkdən ötrü Azərbaycan həml-nəql [yüklerin daşınması] üçün əlverişli yaxşı yollara malik olmalıdır. Kaspi dənizi vasitəsi ilə İran, Türkünstan və həm Rusiya ilə ticarətimiz əlbəttə bir dərəcəyə kimi asanlaşar. Lakin, Naxçıvan və Şərur mahallarını qeyb etmiş olarsaq, Azərbaycanın iki islam ölkəsi və yarım milyon nüfusa baliğ [çatan] yerli və mühacir

irqdaş və dindaşlarımızla bir yerdə İran və bəlkə həm Osmanlı ticarətinin bir qismini qeyb etmiş olarız.

Fikrimizi aydınlaşdıraraq, dəlillərlə isbat edəlim. Məlum olduğu üzrə İran Azərbaycanının əksər hissəsinin ticarəti Zaqafqaziya dəmiryolları vasitəsi ilə Culfa təriqi ilə olurdu.

Təbriz, Xoy, Urmu, Səlməs, Marağa və İran Azərbaycanının başqa bir çox nahiyələri min putlarla kəndi mallarını Culfa təriqi ilə ixrac edərək, bədəlinə həman təriqlə yüz min putlarla qənd, çay, manufaktura və bir çox həm Yevropa və Amerika mallarını İran Azərbaycanına idxal etdirirlərdi. Bu ticarətlərin həml-nəqli Culfaya kimi Zaqafqaziya dəmiryolları vasitəsilə və İran məmləkəti daxilində isə Təbriz dəmiryolu, Urmu gölü və həm buralarda mövcud caddə yolları [quru yolları, magistral yollar] vasitəsilə olur. Məlum olduğu üzrə Rusiya ilə İran ticarətinin böyük bir hissəsi həmin bu təriq ilə olurdu və Culfa-Bakı dəmiryolunu Rusiya hökuməti yalnız İran ilə Culfa təriqi ilə olan ticarətini vüsətləndirməkdən ötrü düşünmüşdü. Culfadan Xoy, Dilməqan, Köhnəşəhər, Van və bir neçə başqa İran və Osmanlı şəhərlərinə gözəl caddələr var. Hakəza [habelə], Naxçıvan şəhərinin bir istasyon məsafəsində bulunan Şahtaxtı mövqifindən [stansiyasından] Maku xanlığına, Bayəzid[ə] bir dəmiryol və bir neçə şose yolları Rusiya hökuməti tərəfindən inşa edilib, həmin bu yollara Azərbaycan Cümhuriyyətinin örkən mənziləsində [yerində] bulunan və məzkur [deyilən] yollarla Naxçıvan mahalı daxilində

də vaqə Culfa qəsəbəsində yerləşən Culfa-Bakı dəmiryolu əlavə edilərsə, Naxçıvan və Şərur mahallarının Azərbaycan üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu isbata belə hacət qalmaz zənnindəyəm.

Culfa-Bakı dəmiryolunun əhəmiyyəti bu gün Azərbaycan Cümhuriyyətində hamıca düşünülür. Hökumət həm bu yola lazımi əhəmiyyəti verdiyindən ki, belə Sədri-vükəla [Baş nazir] həzrətlərinin deklarasiyasında ondan bəhs olunur. Lakin, Azərbaycan camaatı əksərən bu yolun əhəmiyyətini avtomobil nöqtəyənəzəri ilə düşünür. Azərbaycan Cümhuriyyətinin başqa-başqa hissələrini bir-birinə yapışdırır və həm bu hissələrə təbdili-məta [mal mübadiləsi] etmək və yaxud mətalarını bazarlara çıxartmaq imkanı verir deyirlər. Əlbəttə, bu əhəmiyyət kəndisi Azərbaycan miqyasında az əhəmiyyət deyil. Lakin, həmin yolun dünyanın altından bir hissəsini qəsb etmiş sabiq Rusiya hökuməti nöqtəyənəzərində olan böyük əhəmiyyəti həm baqi [yerində] qalır. Bu əhəmiyyət isə bu yolun Culfada Təbriz dəmiryolu ilə ittisal edərək [birləşərək], İran bazarlarını Bakı vasitəsi ilə Rusiya ilə yaxın bir yol ilə birləşdirməsidir.

Naxçıvan və Şərur mahalları Azərbaycan daxilində qalaraq Culfa-Bakı dəmiryolu Təbriz dəmiryolu ilə birləşərsə, Bakı neftindən sonra Azərbaycan xəzinəsinin birinci mənbəyi-sərvəti həmin yol olar.

Zaqafqaziya dəmiryolları və yaxud Gürcüstan və Ermənistan dəmiryolları kəndi mövqelərini itirər. İran ticarətinin həml-nəqli büsbütünü Azərbaycan məm-

ləkətindən həmin yol vasitəsilə olar və böyləliklə, yol varidatı artaraq dövlət xəzinəsini təqviyə etməkdən [gücləndirməkdən] əlavə, Azərbaycan camaatına başqa xüsuslarca maddi və mənəvi bir çox müavinətdə bulunar.

Yol tərəddüdatı [gediş-gəlişi] və həm həml-nəql artıqda, dəmiryol tarifəsindən əlavə bir çox başqa mənbəyi-varidat [sərvət mənbəyi] vücuda gələrək Azərbaycan camaatının maddi və iqtisadi cəhətdən kəsbi-qüvvət etməsinə [güclənməsinə] xidmət edər. Azərbaycan mətaları möhtəkirlər təvəssütü [vasitəçiliyi] ilə deyil, azərbaycanlıların kəndi əlləri ilə satılmağa imkan olar. Hakəza [eləcə də], dünyanın bir çox cəhətləri ilə rabitə vücuda gəldiyindən, Azərbaycan türklərinin əsrə doğru getmələri, tərəqqi və təkamül etmələri yolunda həm bəzi təshilat [asanlıqlar, əlverişli imkanlar] vücuda gələr.

İran Azərbaycanı ermənilər üçün qapalı qalar. Azərbaycan tacirlərinə İran ilə ticarət etmək üçün müsaid bir mövqə vücuda gətirər. Azərbaycan qitəsini qonşu İran və Osmanlı məmləkətləri ilə həmhüddud edər..

Bir qitənin əhəmiyyətindən bəhs etdikdə, onun mərkəzə yaxın və yaxud uzaq olduğunu yox, bəlkə tutduğu mövqeyi-coğrafisi və oynaya biləcəyi iqtisadi və siyasi rolları nəzərdə tutulmalıdır. Həmin nöqtəyənəzərdən Naxçıvan və Şərur mahallarının əhəmiyyəti heç bir mükafatla təviz [əvəz] olunamaz.

Azəri türklərinin müstəqil olaraq mədəni millətlər ailəsinə daxil olmalarını tarix bizim əsrimizə təsadüf etdirdiyin-

dən, kəndi vəzifəmiz ifasında qüsür göstərmiş olarsaq, həm vətən və həm gələcək nəsil qarşısında məsul yalnız kəndimiz olacağız. Yaralı vətəndə, parçalanmış yurdda yaşamaq məcruh [yaralı] bədənlə yaşamaqdan acı olduğunu hamımız düşünürüz. Binaənileyh [ona görə], övladlarımıza irs qoyacağımız Azərbaycanı parçalara təqsim olunmuş [bölünmüş] yox, bütün hissələrini cəm edərək salamat bir vücut şəklində qoymalıyıq.

Xülasətül-kəlam olaraq bunu həm demək istəyirik ki, Naxçıvan və Şərur mahallarının iqtisadi və siyasi əhəmiyyətlərindən bəhs etdikdə zənn edilməsin ki, haiz olduqları [daşdıqları] əhəmiyyətləri cəhətcə biz buraları vətənimizə daxil etmək istəyirik. Yüz ildən artıq bir zaman imperialist təhti-idarəsində [idarəsi altında] əzilən Azəri türklər imperiализmaya yalnız lənət edirlər.

Naxçıvanın kürreyi-ərzə də behəqq [haqlı olaraq] birincilik qazanmağa layiq olan üzümü, peniri, Şərurun İrəvan quberniyasının yarısına kifayət edən buğdası, düyüsü, bu iki vilayətlərdə sənəvi [illik] min putlarla hasil olan pambıq, İtaliya bazarlarında şöhrət qazanmış ipək, bütün Qafqaziyaya kifayət edən duz mədənləri, islam dövrü-səltənatlərindən qalan bir çox asar [əsərlər, abidələr], Azərbaycan güldəstəsinin birər müəttər [ətirli] çiçəklərini onun üçün təşkil edirlər ki, bu ərazi Azərbaycan qitəsi olaraq, əhalisinin səksən faizi Azəri türk və islamlılardır.

*Tağı Nağdəlizadə
20 aprel 1919*

ALÇAQ SİYASƏT

Axıska qanlı hadisələrinin əsil səbəblərini bulmaq, fəlakətin dərəcəsini anlamaq üzrə oraya Məclisi-Müəssisən tərəfindən fəvqəladə bir komissiya göndərildi.

O komissiya əzasından [üzvlərindən] biri də müsəlman idi. Heyf ki, adı yadımda deyil. O həm bütün müsəlmanların Məclisi-Müəssisəndə yeganə vəkilidir. Amma deyirlər, adil, saf və avam bir köylüdür. Tiflisdə bir çox müsəlman oxumuşlarını Məclisi-Müəssisəyə namizəd göstərmişlər, lakin komissiya heç birini qəbul etməyib, həmin köylünü münasib və layiq (!) bilmiş.

İştə, bundan da gürcü sosialistlərinin siyasətlərini təqdir edərsiniz [başə düşərsiniz].

Məqsədə gələlim: Komissiya Axıska-ya gedib, təhqiqatda bulunmuş və keçən həftə qayıdıb Məclisi-Müəssisəyə dakladını ərz etmişdir.

Budur, dakladın xülasəsi:

“Axısqa 400 ilə yaxındır ki, türk-müsəlman nüfuzu altında qalmış, Osmanlıların çox zülm və cəfalarını çəkmiş, gürcülüklerini, dillərini tərək etdirilməyə çox çalışılmış, lakin axıskalılar yenə ana (?) dili gürcücəni saxlamışlar. (Halbuki yüzdə 95-i bir söz də gürcücə bilməz, çünki ana dilləri türkcədir.)

1918-də Axıska və Axalkələk uyezdləri 7 ay qədər Osmanlıların əlində qaldı. Noyabrın axırında Osmanlılar Axıskadan çəkildilər. Çəkildə camaatın var-yoxunu da bərabər alıb götürdülər. Dekabrın əvvəlində Axıskaya daxil olan gürcü qoşunu yerli müsəlman camaatı tərəfindən

məmnuniyyətlə qarşılandı. Lakin gürcü idarəsi, torpaqları əllərindən gedəcək olan bəylər, Osmanlı agentlərinə xoş görünmədi. Bunların kimi qaçdı, çoxu evlərində qaldı ki, fürsət vaxtında camaat arasında hökumət əleyhinə təşviqatda bulunsunlar. Böylə də oldu. Çox çəkmədi, bunlar qoşunun azlığından istifadə edərək əhalini üsyana hazırladılar. Günün birində posxovlularla birləşib qoşunumuzun arxasından hücum etdilər. Qoşunumuz azlığı səbəbi ilə müvəqqədən çəkilməyə məcbur oldu. Sərvər bəy 25 gün Axıskada hökumət etdi. Nəhayət, 7 martda Axıska yenə tərəfimizdən işğal edildi. Bu işğalı-əsgəri [hərbi işğal] vaxtında bittəbii [təbii olaraq] bir çox köylər zərəra düşər edildi. Onlara tezliklə yardım lazımdır.”

İştə, rəsmi bir daklad ki, başdan-başə yalan və uydurmadır.

İnsan həqiqətə naminə böylə şeytənəti-siyasiyyəni [siyasi şeytanlığı], əfkəri-ümumiyyəni iğfal [ictimai fikri yanıltmaq] üçün böylə qəsd [məqsədli] firqə saxtakarlığını, alçaq tərəfgirliyi gördükcə sosialist istibdadı ilə Nikolay istibdadı arasında nə fərq var, deyəcəyi gəlir. Əvət, daklad tamamilə yalan:

1) Osmanlılar gedəndə köylü camaatın heç bir şeyini götürməmişlərdir. Osmanlı vaxtında hər zad bol, oğurluq, talan qətiyyəni yox idi. Alver hər kəs üçün sərbəst, hətta əsgəri podratçılar, böyük pul qazananlar yenə gürcü və ermənilərdən idi.

2) Axıskada Osmanlı tərəfdarı nə bir agent və nə də bir bəy qalmışdı.

Gürcü hökumətinin ən ziyadə qorxduğu Ömər Faiq əfəndi ki, köylü cama-

atın yanında böyük nüfuzu vardı, yoldaşları ilə bərabər Axıska işğalının həftəsində tutulub Tiflisə həbsə göndərildi. Qalan bəylər ki, Baxşı bəy Maçabeli, Ziya bəy Şərabçiyev, Teymur bəy Muxranski, Fəzail ağa Orconikidze, Xarcam imamı Molla Osman və qeyrilərdən ibarətdir, Axıskada qalib Levan Ruxadze ilə bərabər gürcü hökuməti mənfəətinə çalışırdılar. Axıskada camaatı hökumət əleyhinə təşviq edəcək bir nəfs [adam] də yox idi. Həqiqətdə isə camaatı üsyana “məcbur” edən yeganə Levan Ruxadze və yoldaşları bəylər idi.

Osmanlı vaxtında camaat arasında ticarət qayət sərbəst idi. Hər kəs azadlıqla şəhərə gəlirdi. Ruxadze idarəsi qurulandan sonra şəhərə gəlib-gətmə kəsildi. Ticarət söndü. Müsəlmanlar sıxılmağa, mallarını saxlamağa məcbur oldular. Çünki başiboş saldatlar, intiqamçı gürcü mühacirləri tərəfindən soyulmağa, təhqirə düşər olurdular. Uruvel uçaştokunda müsəlmanlar silah saxlayırlar bəhanəsilə çıpaqlandırılıb döyülürdülər. Oşora tərəfində komissarların etmədikləri rəzalətlər qalmayırdı. Ruxadzenin 18 yaşındakı qardaşı komissar, başına yığıdığı “Nikolay jandarmaları” ilə istədiyini eyləyirdi.

Posxov hüdudu üzərindəki qarovullar gəlib-keçəni incitməkdə, soymaqda jandarmalardan aşağı qalmayırdılar.

İştə, böyləliklə camaat hökumətdən narazı olmağa, hüdud qarovulları ilə münaziyyə [mübahisəyə; münaqişəyə] başladılar. Həman bu kiçik münaziyyə Ruxadzenin təşviqi ilə böyüyüb bildiyimiz Axıska hadisəsini meydana gətirdi.

Doğru, müsəlmanlar bir münaziyyə nə-

ticəsində hüdud qarovullarının silahlarını aldılar. Bu səbəblə üzərilərinə göndərilən 200-300 qoşun ilə vuruşub Ude kəndini zəbt və qismən talan etdilər. Lakin Ude gürcüləri, qoşunları müsəlmanlarla özləri uyuşa biləcəklərini, böylə ufaq şeylərlə işi böyütməməklərini Ruxadzedən rica etmişlərsə də o, biləks [əksinə], topla Kaxaret köyünü və cəməsinə dağıtdırıb, civar [ətraf] köyləri də top atəşi ilə cəzalandırmağa və guya bu üsul ilə narazılığı söndürməyə çalışdı. Lakin müsəlmanlar şiddətə qarşı şiddətlə cavab verməyə məcbur oldular.

İştə, bu surətlə üsyən yanğına lazım olan əcaz [barıt] hazırlandı. Sərvər bəy Posxovda bunu duydu, fürsəti qənimət bildi, başındakı macərəpərəstlərlə bərabər hüdudu keçdi. Ruxadzenin tədbirsizliklərlə hazırlanan əcəyə od vurdu. Bu surətlə meydana gələn yanğı bütün uyezdi tutdu.

Ruxadzenin inad və tədbirsizliyi ilə hazırlanan yanğı Sərvər bəyin əfv edilməz dəlilik və avantürlüyü ilə böyüyüb biçarə Axıska köylülərinin, müsəlman demokratiyasının bədbəxtliyi ilə nəticələndi.

Budur, adi qarovul mücadiləsidir, o böyük Axıska fəlakətinin zahiri səbəbi! Arada nə Osmanlı agent, nə torpaq məsələsi və nə də özgə böyük bir səbəb var. Ruxadzenin axmaqca rəftarı, Sərvərin dəliliyi.

İştə, həqiqi iki səbəb!

Bundan başqa hamısı yalan, uydurmadır.

Məclisi-Müəssisəyə dakladını oxuyan təftiş komissiyası üzvü işin içini, əsil həqiqəti bildiyi halda, qəsdən təvilata

sapdı [sözü uzatdı, dolaşdırdı]. Firqə əzasından olub Ramişvilinin sağ qolu olan Ruxadzenin təqsirini örtüdü. Ümumi bəylik və moda sözlərlə əfkari-ümumiyyəni [ictimai fikri] aldatdı. Göz görə həqiqəti basdırdı. Çünki müqəssir yalnız Ruxadze deyildi, onun şərifi-cürmü [cinayətdə şərifi] olan Ramişvili birinci cinayətkarlardandı.

Təəssüf, min təəssüf ki, gürcü sosialistliyi həqiqəti yoldaşları Ruxadzeyə qurban etdilər. O adama qurban etdilər ki, Axıskanın gürcü cəmiyyəti onun bir daha Axıskaya gəlməməsi, yenə ikinci bir fitnə qaldırmaması üçün hökumətə müraciət etdilər. O adama qurban etdilər ki, komissiyanın müsəlman üzvü onun, yəni Ruxadzenin məhkəməyə verilib həbs edilməsini şiddətlə tələb edirdi. O adama qurban etdilər ki, onun xatiri üçün daklad mətbuatda eynən nəşr edilib, əfkari-ümumiyyəyə bildirilməmədi.

Əgər bu iş Azərbaycanda olmuş, Ruxadze Azərbaycan məbusu bulunmuş olsaydı, şimdi qiyamətlər qopmuş, Kabinə alt-üst edilmiş, mətbuat dili cəhənnəmi atəşlər yağdırmışdı. Lakin Tiflisdə Ramişvili siyasəti ki, ona heç vaxt əsil gürcü siyasəti deyəmməm, firqə xatiri, daha doğrusu öz xatiri üçün hər dürlü şeytənəti-siyasiyyəni istemal edib [siyasi şeytanlığı işlədib], həqiqəti örtüdü və bu surətlə mövqeyini təmin etdi. Fəqət eyi bilməlidir ki, saxtakarlığın, alçaq siyasətin, əfkari-ümumiyyəni iğfalın ömrü uzun olammaz.

*14 mart, Gəncə
Ümidvar*

NƏZARƏTLƏRDƏ [NAZİRLİKLƏRDƏ]

- Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti [Sosial Təminat Nazirliyi] Cümhuriyyətimizdəki kor ətfalın [uşaqların] əhvalını nəzərə alaraq onlar üçün təşkilatlar açmaq qəsdilə bütün nahiyyə müfəttişlərinə müraciətən rica etmişdir ki, onların siyahısı tərtib verilib Nəzarətə göndərsin. Habelə, kar və lallar üçün bir çox darüşşəfəqlər güşad edilmək [açılmaq] ehtimalı vardır.

- Axır vaxtlar erməni və müsəlman qaçqınları Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarətinə müraciətən məskun edilmələrini rica və təmənnə etməkdədirlər.

Müsəlman qaçqınları xüsusən İrəvan quberniyasından rica edirlər ki, ermənilər tərəfindən buraxılmış ərazini onlara versinlər. Ermənilər isə rica edirlər ki, öz yerlərinə köçməyə icazə verilsin.

İşbu məsələ Daxiliyyə və Ərazi Nəzarətlərinə də aid olduğu üçün Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti məzkur [adı çəkilən] nəzarətlərə müraciətən rica etmişdir ki, beynəlidarə [idarələrarası] bir komiya təşkil edilsin. Komiyona nəzarətlər nümayəndələrindən maəda [başqa] erməni və müsəlman təşkilatları nümayəndələri də daxil olacaqdırlar.

- Bərdə Qaçqınlar Komitəsi Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Naziri [Viktor] Klenevskini nazir təyin edilməsi ilə təbrik etmişdir.

- Məsai Nəzarəti [Əmək Nazirliyi] Gəndəbəy zavodu müdiriyyətinə müraciətən məlum etmişdir ki, nisanın 10-da zavod fəhlə komitəsi tərəfindən alınan teleqrafa görə, müdiriyyət müştərək müqavilənaməni [kollektiv müqaviləni] qəbul etməkdən imtina etmişdir. Nəzarət rica etmişdir ki, müştərək müqavilənamə maddələrinin həpsi qəbul edilməlidir. Əkssurətdə tətillə və yaxud başqa ixtilaf çıxacaq olarsa, məsuliyyət müdiriyyətin üzərinə düşəcəkdir.

- Məsai Naziri Bələdiyyə rəisinə müraciətən məlum etmişdir ki, Bələdiyyə İdarəsi xidmətçilərinin qətnaməsi və Bələdiyyə İdarəsi xidmətçisi Taranovskinin şəxsən müraciətinə görə nazir həzrətləri rica edir ki, Bələdiyyə İdarəsi üzvü Məhəmmədbəyova məlum edilməlidir ki, xidmətçini əl ilə təhqir etmək qeyri-qabil bir işdir.

BAKİ XƏBƏRLƏRİ

Sui-niyyət kəşfinə dair

Nəç gün bundan əqdəm [qabaq] Azərbaycan Hökuməti və Cümhuriyyəti əleyhinə sui-niyyət [terror] hazırlanması kəşf edilməsi haqqında məlumat vermişdik. İndi rəsmi dairələrdən alındığı məlumata görə həmin sui-niyyətdə mütəhim edilən 40 nəfər erməni tövqif [həbs] edilmiş və Bakıdan, ələlümum Azərbaycan torpağından nəfə və təbid edilmişlərdir [sürgün edilmiş və qovulmuşlar]. Tövqif edilmiş olan ermənilər Daxiliyyə nazirinə müraciətən şikayət etmişlər ki, onları vağzala apardıqda milis nəfəratı bir çox döymüşlərdir. Daxiliyyə naziri tərəfindən icra edilmiş olan təhqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, onları heç kim döyməmiş və lazımı nizam və qayda təhtində [altında] olaraq yola salmışlardır. Buna bir çox adamlar şəhadət vermişlərdir.

Müsəlman mülki məmurları iclası

Nisanın 11-də Post və Teleqraf idarəsində xidmət edən müsəlman mülki məmurlarının iclası vəqə olmuşdur. İclasda məmurların ədəbi və iqtisadi cəhətlərini təmin etmək məsələsi müzakirə edilmiş və qərardad edilmişdir ki, tezliklə müsəlman mülki məmurlarının ittifaqı təşkil edilib, var qüvvə ilə cavan Azərbaycan hökumətinə yardım və millətə xidmət edilsin. İttifaqı təşkil etmək üçün bir heyət intixab edilmişdir [seçilmişdir] ki, bunlardan ibarətdir:

Mirzəcani – sədr, Yusif Quliyev – kətib, Bəhram bəy Vəzirov – xəzinədar, İbrahim Atabayı - müavini-sədr. Üzvlər: Rüstəm İbadov, Rza bəy Dadaşbəyov, İsgəndər İmamquluyev, Zülfüqar Əzimzadə, Dadaş Dadaşov.

Müsəlman əmələlərinin tətillinə dair

Aldığımız məlumata görə, Balaxanıda “Kaspi” Quqasov mədəninə müsəlman əmələlərinin [fəhlələrinin] tətillə davam etməkdədir. Əmələlər məlum etmişlər ki, onlar keçən il bir çox müsəlman əmələlərinin öldürülüb quyulara tökülməsinə səbəb olmuş ermənilər mədəndən qovulmasa, işə başlamayacaqlardır. Məsai [Əmək] naziri tərəfindən bu iş böyük əhəmiyyət verilərək əmələlərin vəkilləri istənilmişdir. Əmələlərin dörd nəfərdən ibarət olan vəkilləri dünən Məsai nazirinin hüzuruna getmişlərdir. Əmələlər indi ermənilərin qovulmasından əlavə, məhkəməyə verilmələrini dəxi tələb edirlər. Eşitdiyimizə görə, əmələlərin tələbatı [tələbləri] Məsai naziri tərəfindən qəbul edilmişdir.

Milli bayraq

Türk Ədəmi-Mərkəziyyət firqəsi “Müsavat”ın Bakı komitəsi tərəfindən Tağıyev fabrikasına üçrəngli məxsusi bir milli bayraq sifariş edilmişdir.

Yeni pullar

Maliyyə naziri Parlamana (Məclisi-Məbusana) müraciətən rica etmişdir ki, yenidən 450 milyon manat kağız pul buraxılmasına icazə verilsin.

Zaqafqaziya Konfransında Azərbaycan nümayəndələri

Bu ayın 25-də Tiflisdə açılacaq olan Zaqafqaziya Cümhuriyyətləri Konfransına Azərbaycan Cümhuriyyəti tərəfindən nümayəndə olaraq Fətəli xan Xoyski, Xariciyyə naziri Məmməd Yusif Cəfərov və Məclisi-Məbusan üzvü Məhəmməd Əmin Rəsulzadə göndərilirlər.

Müəllimlərin məvaciblərin[i] artırmaq

Məclisi-Məbusanın Maliyyə-Büdcə Komissiyası tərəfindən qərarad edildiyinə görə, müəllimlərin məvaciblərini artırmaq məsələsi qəti surətdə həll edilib qurtarana qədər hələlik müəllimlərin məvacibləri Maliyyə Nəzarətinin iyirmi milyonluq fondundan artırılacaq. Məvaciblərin artırılması yanvarın əvvəlindən hesab olunmalıdır.

Bolşeviklərin həbs edilməsi

Hökumətin binagüzarlığına [sərəncamına] görə şəhərdə bolşeviklər tövqif [tutulmaqda] və həbs edilməkdədirlər. Tövqif edilənlər Azərbaycan Cümhuriyyəti torpağından sürgün edilirlər.

Kurslar

Fəhlə Klubunun mədəni-maarif heyəti fəhlə qisminin mədəniyyətini təmin etmək üçün şəhər və mədən dairəsində kurslar (məktəblər) açmışdır. Bu kurslarda dəxi türk lisanı da öyrədiləcəkdir. Kurslar heyəti üç növ kurslar güşadı [açılması] qərara alınmış. İki aylıq əlifba kursundan yarım sənəlik kursadək və iki bölüklü (semestr) müxtəss [xüsusi] sənaye kursları. Əlifba kurslarının ən yavaş məsələ və məqsədi yazıb-oxumaq öyrətməkdir. Müsəlman fəhlələrindən ötrü şəhərdə dəxi kurslar düzəlmişdir və yavaş zamanda dərs başlanacaqdır. Özlərini kurslara yazdırmaq istəyənlər hər gün Parlaman imarətində “Hümmət” fraksiyonuna müraciət edə bilərlər. Kurslar pulsuz olacaqdır.

BƏYANI-TƏŞƏKKÜR

Müdir-i möhtərəm əfəndi.

Bugünlərdə sevgili həmsihrəmin [bacımın] vəfatından naşi [ötrü] kədər və müsibətimizə şərək olaraq bizə qarşı mənəvi ehtiramət ibraz edən [nümayiş etdirən] zəvati-möhtərəməyə [möhtərəm şəxslərə] bilümm [ümumiyyətlə], ətrafdan təziyyət məktubları göndərən əhbaba [dostlara] bilxüsus [xüsusilə] ərzi-imtinan etməyə [minnətdarlıq bildirməyə] qəzetənizin vasitə olmasını rica eylərəm.

Salyan: Rüstəm İskəndərzadə

İtibdir

Novxanlı Ağaəmi Əhməd oğlunun Bakıda 4-cü uçastokdan aldığı pasportu itib. Etibardan saqitdir. [etibarsızdır].

8730

İtibdir

Hüseyn Əliyevin İrəvan quberniyasından aldığı pasportu itib. Etibardan saqitdir.

8737

İtibdir

Əhməd Abbasquluzadənin Bakı quberniyası Novxanı kəndindən aldığı pasportu itib. Etibardan saqitdir.

8733

Satılır

Ev abstanovkası [mebeli], stalovı [yemək mebeli], lednik [buzluq], yatacak (spalını), qastin [qonaq otağı mebeli], pianino, şəküllər və qeyriləri. Baxmaq olar saat 11-dən 2-dək. Malakanski küçə, nömrə 24, mənzil 15, telefon nömrə 19-33.

Mart hadisəti zamanında

Kərbəlayi Qərib Kərbəlayi Ağa oğlu Hacı Səməd Heydərovdan aldığı icarə kağızı (prakatını raspiska) itib. Etibardan saqitdir.

8734

Mama Gövhər xanım

Hər gün naxoşları qəbul edir saat 9-dan 12-yə qədər. Adres: Armyanski küçədə, 13 nömrəli evdə, 1-ci mərtəbə. (Bu yaxınlarda orada xüsusi təvəllüdxana [doğum evi] açılacaqdır.) Peyvənd etmək üçün təzə “limfa” vardır. Telefon nömrə: 58-39.

5779

Doktor Ağahüseyn Kazımov

Gəlib naxoşları yenə qəbul etməyə

başlayıbdır. Əmrəzi-daxiliyyə [daxili xəstəliklər]. Qəbul edir səhər saat 10-dan 11-ədək; axşam saat 5-dən 7-yədək. Ünvan: Parapet, Şəfi İbrahimovun evində 3-cü mərtəbə. Telefon: 86-27.

5780

Doktor Musa bəy Rəfiyev

Daxili əmrəza [xəstəliklərə] düçar olan naxoşları qəbul etməyə başlamışdır. Səhər saat 9-11-ə kimi. Axşam saat 5-7-yə kimi. Ünvan: Armyanski, nömrə 15. Telefon 16-80.

b-37

Diş həkimi S. M. Hamburq

Nikolayevski küçədə nömrə 29, Parlaman qarşısında. Telefon 5-96. Dişlərə və ağıza müalicə edir. Kauçuk və qızıl üzərində süni dişlər qayırır. Dişləri və kökləri ağrısız çıxarır. Qəbul edir səhər saat 9-dan 2-yə kimi; axşam saat 4-dən 7-yə kimi.

5767

Diş həkimi**Altmanın müalicəxanası**

Şamaxinski küçə nömrə 20, 2[-ci] paralelni küçənin küncündə aptek ilə rubəru [üz-bəüz]. Telefon nömrə 18-73. Dişləri ağrısız çəkir və doldurur. Kauçuk və qızıl üzərində süni dişlər qayırır. Müsəlman xanımları ayrıca qəbul edir.

5783

Petroqraddan gəlmiş doktor İshaq Avetisoviç Atayans (professor Mixaylovun müavini)

Mamalıq, qadın və urologiya naxoşluğuna mübtəla olanları qəbul edir. (Bövl [idrar] yolu azarına, köhnə və təzə süzənəyə müalicə edir.) Bövl yolunu elektrik aləti ilə müayinə edir. Hər gün saat 3-dən 6-ya kimi. Çaharşənbə günləri fəqirləri pulsuz qəbul

edir. Ünvan: Telefonu küçədə nömrə 6.

8710

**Arvad dış həkimi
M. S. İdaşkina**

Naxoşları qəbul edir səhər saat 9-dan axşam saat 6-ya kimi. Ünvan: Nikolayevski küçədə 25 nömrəli evdə. Telefon 32-41.

2629

**Müvəqqəti müdir:
Hacıbəyli Üzeyir**

QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

Sülh ətrafında

səh. 427. “Dördlər Şurası”: Paris Sülh Konfransının gedişində dörd böyük dövlətin liderlərindən əmələ gələn şura (“Böyük Dördlük” yaxud “Dördlər Şurası”); bura ABŞ prezidenti Vudro Vilson, Britaniya, İtaliya və Fransa Baş nazirləri Lloyd Corc, Vittorio Orlando və Jorj Klemanso daxil idi.

Qəzetələrdən

səh. 428. “Proskurov”: Ukraynanın qərbində, indiki Xmelniçki şəhəri.

Türkiyədə islam mühacirlər

səh. 429. “Mühacirin Müdiriyyəti-Ümumiyyəti”: (Mühacirlər Baş İdarəsi) Osmanlı dövlətində mühacirlər problemi ilə məşğul olan qurum.

“İştira olunan heyvanatın”: “İştira” yerinə qəzetdə “İştirak” getmişdir.

Dağıstan Məclisi-Məbusanında

səh. 430. “Dağıstan”: XX əsrin əvvəllərində Teymurxanşura şəhərində nəşr edilən qəzet.

Azərbaycan haqqında ədəbi, tarixi və siyasi məlumat

səh. 433. “Herostrat”: qəzetdə “Qeros-tad” kimi getmişdir.

səh. 436. “Bu xaraba halı hərəkətdə insanın nəzərini özünə tərəf çəkirdi.”: qəzetdə “hərəkətdə” yerinə “hərəkətdən” getmişdir.

**“Əsgərlərimizə-könüllülərimizə”
(səh. 438-439) şeiri üçün lüğət:**

fələh: qurtuluş
əkməl: kamil, mükəmməl
mübəccəl: uca; əziz
şitaban olmaq: tələsmək; yüyürmək

rah: yol
nazan: nazlı
ehraq: yandırmaq-yaxmaq
suzan: yandıran-yaxan
əzmi-xüruşan: coşğun bir əzm
lərzəndə-qədəm: addımları titrək olan
azimi-meydan: əzm edib meydana çıxan
ehya: diriltmək, canlandırmaq
firqeyi-xunxar: qaniçənlər dəstəsi
afaqi-siyasiyyə: siyasət üföqləri
ətf qıl ənzar: nəzər sal
nümudar: görünən, aşkar
qərqeyi-ənvər: nurlara boyanmış
bəsalət: igidlik
əshabi-həmiyyət: həmiyyət sahibləri
amali-dirəxşan: parlaq amal
sahibi-xüsrən: ziyana məruz qalan
ehrazi-kamal: kamala çatmaq
bəndeyi-fərman: (özgələrin) əmrinə qul olan
məşcər: məşəlik
məzhər: çəmənlük
mün’imi-biminnət: minnət qoymadan nemət verən
süfeyi-pürnemət: nemətlərlə dolu süfrə
türbət: məzar; torpaq
madəri-zişəfqət: şəfqətli ana
madəri-can: can (kimi əziz) ana
huri-füsunsazi-cahan: bu dünyanın füsunkar hürisi
hübbül-vətən: vətən məhəbbəti
məhd: beşik
ağuşı-vətən: vətənin qucağı
xaki-vətən-vətən torpağı
mayeyi-tən: bədənin mayası
ziruh-canlı
cür’əti-rövşən: açıq-aşkar cürət
mədfən: dəfn yeri, məzar
zində: canlı, yaşayan
seyfö-qələm: qılınc və qələm
ba-cür’ətü-qeyrət: cürət və qeyrətlə
“Lərzəndə-qədəm olmamalı azimi-meydan”: qəzetdə “lərzəndə-qədəm” yerinə “lərzidə-qədəm” getmişdir.

“Hübbül-vətəni onlara fe’linlə inandır”: “Hübbül-vətən” sözünün mənası “vətəni sevmək”, “vətən məhəbbəti” deməkdir. Burada Peyğəmbərin “Hübbül-vətən min-əl-iman” (“Vətəni sevmək imandandır”) hədisi-şərifinə işarə edilir.

“Gülzari-vətən cənnəti-hər-qöncə-də-həndir”: Vətənin gül bağçası qöncə ağzılıların cənnətidir.

“Rüxsareyi-gülrəngi-əməl rövşənü-şəndir”: Arzuların gül rəngli üzü işıqlı və şəndir.

“Ey hübbi-vətənlə dili ləbrizi-məvəddət”: Ey ürəyi vətən məhəbbəti ilə ağzına kimi dolu olan.

Alçaq siyasət

səh. 442. “Məclisi-Müəssisən tərəfindən...”: Gürcüstan Məclisi-Müəssisənə nəzərdə tutulur.

“O komissiya əzasından biri də müsəlman idi. Heyf ki, adı yadımda deyil.”: Komissiyanın üzvləri Georgi Nesteroviç Anca-paridze, Samson Georgiyeviç Pitsxalava, Pyotr Rostomoviç Surquladze və Hüseyin Gülməhəmməd oğlu Məhəmmədov olmuşdur.

səh. 444. “...komissiyanın müsəlman üzvü...”: qəzetdə “...komissiyadakı müsəlman üzvünü...” getmişdir.

“Ümidvar”: bu imza Ömər Faiq Nemanzadəyə məxsusdur.

Nəzarətlərdə

səh. 444. “darüşşəfqət”: valideyn himayəsindən məhrum uşaqlar üçün pulsuz internet məktəbləri.